

De chips komen er aan

Het is nog maar sinds kort dat bijna iedereen weet dat het woord „chips” ook een andere betekenis kan hebben dan die van croquante, gebakken en gezouten, schijfjes aardappel. Niettemin hebben de micro-processoren in de korte periode dat zij als „chips” in het nieuws zijn, al heel wat beroering gewekt. Daarbij overheerst de vrees dat invoering op massale schaal van nieuwe computertechnieken — hetgeen door het ter beschikking komen van de chips mogelijk is geworden — grote aantallen arbeidsplaatsen zal kosten. De schattingen lopen zelfs op tot het verloren gaan van enkele honderdduizenden banen. Er is derhalve alle aanleiding stil te staan bij de vraag welke sociaal-economische gevolgen de snelle ontwikkelingen op het gebied van de micro-elektronica met zich zouden kunnen brengen.

Een interessante poging om de opkomst van de chips in een wat breder kader te plaatsen, is ondernomen door Prof. C. Freeman van de Universiteit van Sussex. Freeman plaatst de „micro-elektronische revolutie” die zich de afgelopen twintig jaar heeft voltrokken en waarvan de chip een uitloper is, in het perspectief van de Kondratieff-golf, de lange-termijngolf in de economie die met een periodiciteit van ca. 50 jaar tijden van snelle groei doet afwisselen met perioden van stagnatie. De Kondratieff-golf, waarvan het bestaan overigens nooit overtuigend is aangetoond, zou worden gegenereerd door „clusters” van innovaties en de gehele elektronische revolutie zou zo'n cluster vormen.

Is deze zienswijze juist, dan is het van bijzonder belang te weten in welke fase van de technologische cyclus die door de ontwikkelingen in de elektronica wordt bepaald, wij ons dan nu zouden bevinden. De periode van de snelle expansie van industrieën die de nieuwe technologie ontwikkelen, lijkt wel voorbij en dat geldt ook voor de ermee gepaard gaande snelle groei van de werkgelegenheid in die sectoren. De producten — met name de computer — komen in steeds grotere hoeveelheden en tegen steeds lagere prijzen beschikbaar, doordat de arbeids- en materiaalkosten die met de productie gepaard gaan, snel dalen als gevolg van steeds toenemende seriegroottes in de productie en uiterste rationalisatie van het productieproces; massaproductie met minimaal materiaalverbruik (de chip) ligt binnen bereik. De nadruk ligt thans op het vinden van nieuwe toepassingen en het aanboren van nieuwe markten daarvoor: de marktpenetratie. In deze fase gaat er enerzijds werkgelegenheid verloren als gevolg van het arbeidbesparende karakter van de nieuwe technieken. Anderzijds kan het zoeken van nieuwe toepassingen en de daarmee gepaard gaande creatie van nieuwe produkten tal van nieuwe arbeidsplaatsen scheppen. Het is op voorhand niet te zeggen welk van beide effecten zal overheersen, maar het is in elk geval eenzijdig alleen het verlies van arbeidsplaatsen te benadrukken.

Wat betreft het openleggen van nieuwe markten voor micro-computers zou het beslist onjuist zijn te denken dat deze

voornamelijk worden gezocht op het gebied van de automatisering bij bedrijven en overheidsinstellingen. Verwacht wordt dat in de jaren tachtig belangrijke markten zullen ontstaan op het gebied van regelapparatuur in auto's en toepassingen in de huishouding. Daarnaast zijn in de VS de eerste privé-computers, die thuis „op slimme wijze” diensten kunnen verlenen, al op de markt gebracht.

Het valt te voorzien dat de producenten van de chips de diverse markten die zij onderscheiden, zo grondig mogelijk zullen bewerken. Door de enorme daling van de prijs van hun produkten zijn zij genoodzaakt een zo groot mogelijke afzet te realiseren, om hun zeer hoge research- en kapitaalkosten goed te kunnen maken. In dit verband is het gevaar van een „technology push” beslist niet denkbeeldig. Daarmee wordt bedoeld dat afzet wordt gecreëerd zonder dat voldoende wordt onderzocht of er wel behoefte is aan de nieuwe produkten en of aan introductie daarvan niet allerlei sociaal ongewenste neveneffecten zijn verbonden.

Een geheel ander aspect van de veel grotere beschikbaarheid van computers die in het verschiet ligt, is gelegen in de gevolgen die dat kan hebben voor de organisatiestructuur van bedrijven en instellingen. Wanneer op lagere hiërarchische niveaus een veel grotere hoeveelheid informatie beschikbaar is dan thans, kan aan die niveaus ook een grotere autonomie worden toegekend. Penetratie van de micro-computer brengt dan met zich dat de besluitvorming in toenemende mate kan worden gedecentraliseerd. Het zal duidelijk zijn dat dit speciale eisen stelt aan het management van die bedrijven of instellingen.

Een laatste punt dat ik hiër wil aanstippen, is de vraag of de Nederlandse industrie in staat zal zijn in te spelen op de snelle ontwikkelingen. Daarmee bedoel ik niet alleen of zij erin zal slagen haar graantje op de nieuwe markten mee te pikken, maar ook of zij het juiste antwoord zal weten te vinden op de nieuwe automatiseringsgolf die ook de kleinere bedrijven niet onaangeroerd zal laten. Dat antwoord zal zowel voor de interne positie (werkgelegenheid) als voor de externe positie (concurrentievermogen) van de Nederlandse economie van groot belang zijn.

Uit het bovenstaande zal duidelijk zijn geworden dat de maatschappelijke gevolgen van het beschikbaar komen van de chips aanzienlijk kunnen zijn. Terwijl hiernaar in het buitenland al enkele jaren studies worden verricht, moet het onderzoek in Nederland nog beginnen. De minister van Wetenschapsbeleid heeft daartoe onlangs de „Adviesgroep micro-elektronica” geïnstalleerd. De Adviesgroep moet binnen een half jaar — die tijd is net voldoende om de buitenlandse rapporten door te lezen — verslag uitbrengen over de maatschappelijke gevolgen van de chip. Het is te hopen dat dit feit het begin van een stroomversnelling de meningsvorming over dit onderwerp markeert.

L. van der Geest

Inhoud

<i>Drs. L. van der Geest:</i>	
De chips komen er aan	1289
Column	
China: een oudejaarsmijmering, door Prof. Dr. J. A. A. van Doorn	1291
<i>Prof. Dr. M. P. Gans:</i>	
Herstructurering als economisch probleem	1292
<i>K. F. van Dongen, K. P. Hazenoot, Drs. A. Ketting en P. I. Meijs:</i>	
Recente IMF-faciliteiten	1296
<i>Drs. Ing. J. B. Vos:</i>	
Internationale handel en milieuverontreiniging: de vervuilingbalans	1306
Maatschappijspiegel	
Structuurwet en medezeggenschap, door Drs. L. Faase	1310
Geld- en kapitaalmarkt	
Geldmarktperikelen, door Drs. R. Koning	1313
Boekennieuws	
Prof. Mr. P. Verloren van Themaat (red.): Organisaties en problemen op het gebied van de internationale handel; Organisaties op het gebied van het internationale monetaire stelsel en de ontwikkelingsfinanciering: monetaire organisaties; Idem: financieringsorganisaties, door Prof. Dr. C. J. Rijnvos	1314

Volgende week verschijnt er geen ESB.

De medewerkers van ESB wensen u een voorspoedig 1979.

Hierbij geef ik mij op voor een abonnement op *Economisch Statistische Berichten*.

NAAM:
 STRAAT:
 PLAATS:
 Evt.: no. collegekaart (studentenabonnement):
 Ingangsdatum:

Ongefrankeerd opzenden aan*: ESB,
 Antwoordnummer 2524,
 3000 VB ROTTERDAM.

Handtekening:

*Dit adres alleen gebruiken voor opgeven van abonnementen.

Weekblad van de Stichting Het Nederlands Economisch Instituut

Redactie

Commissie van redactie: H. C. Bos, R. Iwema, L. H. Klaassen, H. W. Lambers, P. J. Montagne, J. H. P. Paelinck, A. de Wit.

Redacteur-secretaris: L. van der Geest.
 Redactie-medewerker: T. de Bruin.

Adres: Burgemeester Oudlaan 50, 3062 PA Rotterdam; kopij voor de redactie: postbus 4224 3006 AE Rotterdam. Tel. (010) 14 55 11, administratie: toestel 3701, redactie: toestel 3790.

Bij adreswijziging s.v.p. steeds adresbandje meesturen.

Kopij voor de redactie: in tweevoud, getypt, dubbele regelafstand, brede marge.

Abonnementsprijs: f. 137,28 per kalenderjaar (incl. 4% BTW); studenten f. 96,72 (incl. 4% BTW), franco per post voor Nederland, België, Luxemburg, overzeese rijkdelen (zeepost).

Abonnementen kunnen ingaan op elke gewenste datum, maar slechts worden beëindigd per ultimo van een kalenderjaar.

Betaling: Abonnementen en contributies (na ontvangst van stortings/giro-acceptaart) op girorekening no. 122945, of op bankrekeningno. 25.50.56.877 van Bank Mees & Hope NV, Coolsingel 93, 3012 AE Rotterdam, t.n.v. Economisch Statistische Berichten te Rotterdam.

Losse nummers: Prijs van dit nummer f. 3,30 (incl. 4% BTW en portokosten).

Bestellingen van losse nummers uitsluitend door overmaking van de hierboven vermelde prijs op girorekening no. 122945 t.n.v. Economisch Statistische Berichten te Rotterdam met vermelding van datum en nummer van het gewenste exemplaar.

Advertentieverkoop:

Roelans/EPR
 Postbus 53021
 2505 AA Den Haag
 Telefoon (070) 50 33 00
 Telex 33101

Alle orders worden afgesloten en uitgevoerd overeenkomstig de Regelen voor het Advertentiewezen.

Stichting
 Het Nederlands Economisch Instituut

Adres: Burgemeester Oudlaan 50, 3062 PA Rotterdam, tel. (010) 14 55 11.

Onderzoekafdelingen:

- Arbeidsmarktonderzoek
- Balanced International Growth
- Bedrijfs-Economisch Onderzoek
- Economisch-Technisch Onderzoek
- Vestigingspatronen
- Macro-Economisch Onderzoek
- Projectstudies Ontwikkelingslanden
- Regionaal Onderzoek
- Statistisch-Mathematisch Onderzoek
- Transport-Economisch Onderzoek

China: een oudejaars-mijmering

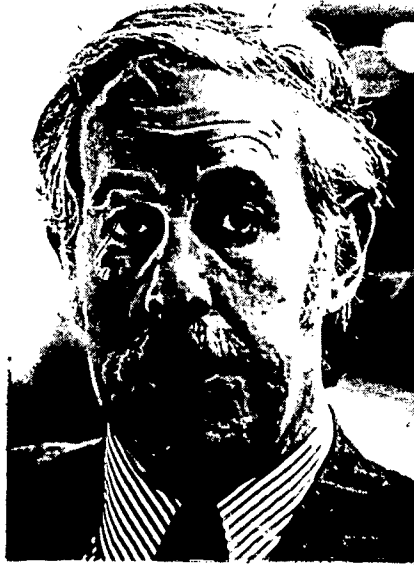
In het late najaar van 1945 was ik in mijn geboortestad Maastricht aanwezig bij een gesprek over de toekomst van wat men nog placht te noemen „Indië”. Het geweld van de nationalistische opstand was juist in die maanden in volle hevigheid losgebarsten, maar onduidelijk bleef hoe de afloop van de dramatische gebeurtenissen zou zijn.

In het gezelschap was de jezuïet Ten Berge de voornaamste deskundige. Als oudgediende van de Java-missie en groot kenner van de Javaanse cultuur — hij schreef onder meer over Javaans-hindoëistische aanpassing van de katholieke beeldende kunst — had hij in de discussies een groot aandeel. Hij zei spoedig naar Indonesië te vertrekken om er zijn zendingstaak weer op te nemen.

Van wat er werd besproken kan ik mij niets meer herinneren, maar de afsluiting van de bijeenkomst staat me nog duidelijk voor de geest. We stonden al bij de deur toen Ten Berge zich omdraaide en met een lachje opmerkte dat Indië toch uiteindelijk een secundaire zaak was. De toekomst van Azië wordt bepaald in China, en toen letterlijk: „het taaiste ras, het grootste volk, de oudste beschaving van de wereld”.

We weten inmiddels dat in 1949 China onder een communistisch regime werd verenigd, na tientallen jaren van machteloze verdeeldheid, strijd en oorlog, en dat het land nadien een belangrijke factor in de wereldpolitiek is geworden. Maar we hebben ook kunnen waarnemen dat China zich na de revolutie niet werkelijk wist te bevrijden uit de politiek van „splendid isolation” die het al eeuwen had gevoerd. In dit opzicht is het maoïsme veeleer een uiting van de continuïteit dan van de discontinuïteit in de Chinese geschiedenis geweest.

Het jaar 1978, dat nu ten einde loopt, maakt een goede kans in deze geschiedenis een keerpunt te worden. Men spreekt thans al van een „Pekingse lente” en van „China's Grote Sprong naar Buiten” — eerder was er de interne „Grote Sprong Voorwaarts” — en het is wel zeker dat indien de huidige ontwikkeling zich het komende decennium doorzet, China aan een nieuw tijdvak is begonnen.

De eerst-geïnteresseerden zijn de directe burens van China, met name Japan en de Sowjetunie, die immers een nieuwe economische en militaire macht aan hun grenzen zien ontstaan. Meer in het algemeen zal het gezicht van heel Azië veranderen: India mag vrezen voor een immens demonstratie-effect indien China's nieuwe koers succesvol zal blijken. Zuidoost-Azië zal worden beïnvloed in zo verre de grote Chinese minderheden in dat deel van de wereld als voorposten kunnen gaan dienen van een expansiebeweging vanuit het moederland. Wat Japan een halve eeuw geleden tevergeefs probeerde — het vestigen van de economische en politieke hegenomie in Oost- en Zuidoost-Azië — zou China wel eens kunnen lukken.

In een ruimer kader beschouwd, verandert daarmee de Noord-Zuidverhouding op wereldschaal. Zoals de Verenigde Staten domineren in het zuidelijke Latijns-Amerika, en Europa zijn invloed in Afrika versterkt, zo kan China, naast Japan, de dominante factor worden in tropisch Azië. De gedekoloniseerde zuidelijke gebieden zouden zo opnieuw onder het beslag zijn gebracht van de nimmer gekoloniseerde noordelijke centra; China is de laatste grote macht die zich nog onder die centra moet scharen.

Nog fantastischer zijn de vooruitzichten voor de wereldeconomie als geheel — fantastisch, maar niet ondenkbaar. Wat immers zal er gebeuren indien China, met zijn potenties aan mensen en grondstoffen, krachtig gaat industrialiseren? Is het niet waarschijnlijk dat het effect hiervan zowel de glansrol van het economisch wonderkind Japan als de geleidelijke opkomst van andere derde-wereldden verre zal overtreffen?

Als het effect op de westerse wereld nog enige tijd op zich laten wachten, dan is dat niet het geval met betrekking tot de Sowjetunie. Dáár is voor het eerst in de geschiedenis een planeconomie op grote schaal in werking gezet, en hoewel de resultaten niet zijn te verwaarlozen is

een doorslaand succes uitgebleven. Zal China instaat zijn de Russische industrialisatie en modernisering voorbij te streven, omdat het land niet alleen meer capaciteit heeft, maar ook een historie en een cultuur die meer potenties inhouden dan die van het tsaristische Rusland hadden te bieden?

Men kan nog verder gaan en zich afvragen of de fundamenteel-pragmatische Chinese cultuur niet in staat zal zijn de voordelen van het kapitalistisch systeem op ruime schaal te absorberen en wel met behoud van een geleide economie, die kan wortelen in een geschiedenis van eeuwenlang collectief denken. Waarom zou China niet, zoals eerder Japan, in staat zijn „neue Kombinationen” uit te werken op een schaal die nimmer is beproefd?

Natuurlijk zijn er andere scenario's denkbaar: een terugkeer naar dogmatische zelfgenoegzaamheid en naar autarkie of een centrifugale beweging binnen het land waardoor het aloude krachtige regionalisme weer kansen krijgt. Maar dergelijke scenario's zijn zeker niet waarschijnlijker dan het vooruitzicht dat het laatste grote autonome deel van de wereld zich thans gaat integreren in die wereld, politiek en economisch.

Terwijl we in Nederland voortgaan met gekissebis over cijfers achter de komma, is de wereld rondom ons sedert jaren stormachtig aan het veranderen. De ene ongelofelijke gebeurtenis volgt de andere op: de democratisering van het Iberisch schiereiland, de opkomst van de Arabische wereld als economische machtsfactor, de verzoening van Egypte en Israël, de oorlog tussen Vietnam en Cambodja — om het bij deze handvol te laten. Maar ver boven dit alles uit gaat het gebeuren dat in 1978 onverwacht zichtbaar werd: de zelfontsluiting van China voor de wereldeconomie en de wereldpolitiek.

Maar

Herstructurering als economisch probleem

PROF. DR. M. P. GANS*

Het herstructureren van bedrijfstakken is een buitengewoon complexe operatie, waarbij tal van problemen moeten worden opgelost. De discussie rond het herstructureren is echter veelal beperkt tot het vraagstuk van de opzet van organen die met dit werk zijn belast. In dit artikel wordt een aantal van de andere problemen beschreven die met herstructurering samenhangen. Aan de orde komen het vraagstuk van de optimale capaciteit van de bedrijfstak, de verhouding tussen sterke en zwakke ondernemingen, financieringsaspecten van herstructurering en aanknopingspunten met het vraagstuk van de gewenste economische orde.

Inleiding

De laatste maanden heeft het herstructureren van bedrijfstakken veel aandacht getrokken. Overheid, vakverenigingen en ondernemingen hebben elkaar tot nog toe op tal van punten niet kunnen vinden. In dit artikel willen wij een aantal (bedrijfs)economische problemen bespreken die bij het herstructureren moeten worden opgelost. Als zodanig zullen wij ingaan op het probleem van de optimale capaciteit van een bedrijfstak, de relatie bedrijfstak/individuele onderneming, de speciale problematiek van ondernemingen die deel uitmaken van een concern, enkele financieringsaspecten van herstructurering en, ten slotte, het verband tussen herstructurering en economische orde.

Deze opsomming alleen maakt reeds duidelijk dat de analyse niet anders dan oppervlakkig kan zijn. Onze doelstelling is dan ook niet voor de genoemde problemen oplossingen aan te bieden, maar slechts om te laten zien dat de economische aspecten van herstructurering zeker niet minder aandacht verdienen dan de institutionele opzet van organen die met dit werk zijn belast.

Definitie van herstructurering

Onder herstructurering verstaan wij het ontwerpen en uitvoeren van plannen tot verbetering van de positie van een groep bestaande ondernemingen 1). Deze definitie laat in het midden hoe, door wie en binnen welk institutioneel kader de plannen tot verbetering worden ontworpen en uitgevoerd. Over deze punten wordt thans een verwoede discussie gevoerd. De term herstructurering wordt ook wel gebruikt als het gaat om de verbetering van de positie van een individuele onderneming. Om verwarring te voorkomen spreken wij in zo'n geval van *reorganisatie*.

Volgens de definitie gaat het bij herstructureringsactiviteiten dus om een *groep* ondernemingen. Een probleem is echter dat ondernemingen volgens verschillende criteria — zeer ruime of veel nauwere — in groepen ingedeeld kunnen worden. Daarbij geldt de hoofdactiviteit van de onderneming als basis voor de indeling 2).

Zo kunnen ondernemingen gerekend worden tot de agrarische sector, tot de industrie of tot handel en dienstverlening (Men gebruikt hiervoor veelal de termen primaire, secundaire en tertiaire sector). Ondernemingen kunnen ook worden gegroepeerd in bedrijfsklassen en bedrijfstakken. Voorbeeld van een bedrijfsklasse is de metaalindustrie, die uit een reeks bedrijfstakken bestaat, bijvoorbeeld scheepswerven en schroefboutenfabrieken. Binnen de bedrijfstakken kunnen soms kleinere groepen ondernemingen worden onderscheiden, die ook al met de term sectoren worden aangeduid 3). Zo omvat de bedrijfstak confectie o.a. de sectoren dames- en herenconfectie. Verwarrend hierbij is dat de term sector zowel wordt gebruikt bij de zeer globale indeling naar agrarische sector, industriële sector enz., als voor de subgroepen binnen één bedrijfstak. Aangezien de eerste betekenis van het woord reeds lang is ingeburgerd, ook internationaal, zou het aanbeveling verdienen voor de onderverdeling binnen bedrijfstakken een andere term te gebruiken, bijvoorbeeld segment of bedrijfstaksegment.

In dit artikel zullen wij alleen activiteiten gericht op bedrijfstakken of bedrijfstaksegmenten als herstructurering beschouwen. Ons begrip „herstructurering” omvat dus mede wat in het jargon van deskundigen wordt aangeduid als sector- of sectorale herstructurering. Een consequentie van dit woordgebruik is, dat een beleid gericht op de verbetering van de industriële sector als geheel, niet als herstructurering wordt aangeduid. Wij spreken dan van *industriebeleid*.

Na deze toelichting kunnen wij onze definitie van herstructurering als volgt herschrijven: *herstructurering is het ontwerpen en uitvoeren van plannen tot verbetering van de positie van een groep bestaande ondernemingen, die tot één bedrijfstak of bedrijfstaksegment behoren*. Eenvoudigheids-

* De auteur is buitengewoon hoogleraar voor de ondernemingsfinanciering aan het Interuniversitair Instituut Bedrijfskunde te Delft en directeur van Bureau Gans BV te Amsterdam. Gaarne dankt hij de directie van de NEHEM, die hem toestemming heeft gegeven zijn persoonlijke visie op de herstructureringsproblematiek te publiceren, zoals die tot stand gekomen is mede op basis van zijn ervaring als extern adviseur van de NEHEM.

1) Een tuncamentele vraag is aan de hand van welke aspecten en criteria moet worden bepaald wanneer van een verbetering sprake is; daarom verdient het wellicht de voorkeur om van een verandering te spreken.

2) Uiteraard kunnen ook andere indelingsbases worden gekozen, zoals de vestigingsplaats (indeling naar regio), het aantal werknemers enz.

3) Wij hebben afgezien van pogingen de begrippen bedrijfsklasse, bedrijfstak en sector exact te definiëren.

halve zullen wij in het vervolg echter uitsluitend over bedrijfstakken spreken.

Wij merken nog op dat uit onze definitie voortvloeit dat het bij herstructurering gaat om *bestaande* ondernemingen. Als de overheid plannen bevordert om te komen tot de productie van nieuwe, geavanceerde artikelen — het z.g. speerpuntenbeleid — rekenen wij dit alleen tot de herstructurering voor zover bestaande ondernemingen hierbij worden ingeschakeld. Anders is wel van industrie-, maar niet van herstructureringsbeleid sprake, althans in onze terminologie.

De optimale capaciteit

In theorie kan zowel in sterke als in zwakke bedrijfstakken aan herstructurering worden gedaan: zelfs in florerende bedrijfstakken is altijd wel iets te verbeteren, al was het maar omdat zich ongunstige toekomstperspectieven kunnen aandienen. Wij zullen ons evenwel beperken tot de herstructureringsproblematiek in zwakke bedrijfstakken.

De vraag rijst hoe een zwakke bedrijfstak kan worden geïdentificeerd. Wij doen dit gemakshalve met behulp van financiële criteria en spreken van een zwakke bedrijfstak als een groot aantal ondernemingen in de bedrijfstak gekenmerkt wordt door een slechte rentabiliteit van het eigen vermogen en een ongunstige financiële structuur. Het is gewenst om hiervoor concrete maatstaven te hanteren. Minimaal dient een onderneming die zelfstandig wil blijven, met het eigen vermogen na vennootschapsbelasting evenveel te verdienen als het rendement op staatsobligaties 4). Als dit niet wordt gehaald, is sprake van een onvoldoende rentabiliteit. Van een slechte rentabiliteit kan men spreken als de rentabiliteit bijvoorbeeld 25% of meer onder de minimumeis ligt. Om zelfstandig te blijven zal een onderneming voortseen zeker minimum aan eigen vermogen moeten hebben, d.w.z. vermogen waaraan hoegenaamd geen rente- of aflossingsverplichtingen zijn verbonden. Voor industriële ondernemingen zal dit minimum bijvoorbeeld 20% of 25% van het totale vermogen (inclusief alle kortlopende schulden) moeten bedragen, omdat er anders een onvoldoende stootkussen is om verliezen op te vangen. De onderneming zou dan moeilijkheden gaan krijgen met het opnemen van bankkrediet en/of het inkopen van grondstoffen met leverancierskrediet.

Volgens onze maatstaf is een bedrijfstak derhalve zwak als zeer veel ondernemingen in die bedrijfstak — bijvoorbeeld 60% van het totaal — een netto rentabiliteit hebben die lager is dan 6% en een solvabiliteitspercentage van minder dan 20 à 25. Met aard en inhoud van deze criteria behoeft men het uiteraard niet eens te zijn, maar bij het bepalen van de urgentie van herstructureringsactiviteiten is een of andere maatstaf in ieder geval noodzakelijk. Dit geldt niet alleen voor het identificeren van zwakke bedrijfstakken, maar ook voor het verkrijgen van doelstellingen die in het kader van het herstructureren minimaal dienen te worden gerealiseerd.

De slechte financiële positie van ondernemingen in zwakke bedrijfstakken is niet meer en niet minder dan een symptoom, zij het een symptoom dat beslissend is voor de vraag of een onderneming al dan niet zelfstandig werkzaam kan blijven. De oorzaak van de zwakte van een bedrijfstak is vrijwel altijd gelegen in de aanwezigheid van overcapaciteit. Overcapaciteit in een bedrijfstak houdt in, dat de productiecapaciteit groter is dan de vraag naar producten uit die bedrijfstak. Een essentieel element van herstructureren is dan ook het probleem hoe de overcapaciteit kan worden verminderd of weggewerkt. Bij het ontwerpen van plannen op dit gebied zullen normaliter de volgende vragen moeten worden beantwoord.

- Hoe moet de capaciteit van een bedrijfstak worden gemeten? Moet dit geschieden aan de hand van de aantallen werknemers of op basis van de technische outillage? Moet men hierbij uitgaan van één- of meer-ploegendiensten, met name in het kader van internationale vergelijkingen?

- Overcapaciteit kan worden verminderd door verlaging van de productiecapaciteit of door vergroting van de vraag naar binnenlandse producten. Die vraag zal bij veel producten ook betrekking kunnen hebben op buitenlandse vraag. Onderzocht zal dan ook moeten worden of de bedrijfstak met succes kan proberen het marktaandeel van Nederlandse producten in het binnenland en in het buitenland te vergroten. In theorie komen daarbij alle markten, waar ook ter wereld, voor onderzoek in aanmerking. Alleen indien blijkt dat vergroting van marktaandelen niet mogelijk is of misschien in bepaalde situaties in verband met politieke overwegingen — zoals ontwikkelingsbeleid, het respecteren van mensenrechten — niet gewenst, komt vermindering van productiecapaciteit in aanmerking.
- Vergroting van marktaandelen impliceert versterking van de concurrentiekracht ten opzichte van buitenlandse bedrijfstakken. Die versterking kan op tal van facetten betrekking hebben: verlaging van de aanbiedingsprijzen, gepaard gaande met hetzij een marge-verlaging (die niet per se tot een lagere rentabiliteit behoeft te leiden), hetzij een verlaging van de kostprijzen, die het gevolg kan zijn van hogere omzetten; kwaliteitsverbetering; vergroting van het dienstbetoon; verbetering van de marketingstrategie enz. Herstructurering veronderstelt dat al deze varianten door of ten behoeve van de groep ondernemingen in kwestie worden onderzocht en gewogen — een uitermate moeilijk karwei, waarvan het resultaat uiteindelijk bepalend is voor de vraag of tot capaciteitsvermindering moet worden overgegaan.
- Bij de beoordeling van de mogelijkheden zal niet alleen naar het heden moeten worden gekeken, maar ook naar de toekomst. Een speciaal probleem hierbij is, dat de ontwikkeling van de vraag zowel door trendmatige als door conjuncturele factoren wordt bepaald. Wat de trendmatige factoren betreft kan worden gedacht aan de opkomst van vervangende producten en aan wijziging in de mondiale arbeidsverdeling. Deze factoren kunnen worden versterkt — of verzwakt — door conjuncturele factoren. Overcapaciteit veroorzaakt door trendmatige ontwikkelingen vraagt om andere oplossingen dan overcapaciteit die een gevolg is van een slechte conjuncturele situatie 5). Herstructurering zonder econometrisch onderzoek naar de aard van de overcapaciteit is derhalve niet verantwoord.
- Voor zover de overcapaciteit samenhangt met conjuncturele factoren doet zich bij het herstructureren een dilemma voor. Men kan zich richten op het vraagniveau tijdens de laagconjunctuur — de uitkomst van het herstructureringsproces zal dan waarschijnlijk een relatief grote inkrimping van de productiecapaciteit zijn, terwijl naderhand zal blijken dat de bedrijfstak in de hoogconjunctuur de vraag niet aan kan en de capaciteit wil uitbreiden — of op het vraagniveau in de hoogconjunctuur. In dit laatste geval zullen de zwakste ondernemingen in de bedrijfstak, als zij aan hun lot worden overgelaten, de strijd om het bestaan niet volhouden. Herstructurering houdt dan in dat zij met behulp van gemeenschapsgeld op de been moeten worden gehouden. De keuze uit dit dilemma kan niet aan de bedrijfstak zelf worden overgelaten, als werkgevers en werknemers het op dit punt al eens zouden kunnen worden. In feite is hier van een politieke beslissing sprake. Om deze te vergemakkelijken zou per bedrijfstak een kosten-batenanalyse gemaakt moeten worden, waarbij uiteraard de overheidsuitgaven in verband met de overbrugging van conjuncturele fluctuaties één van de relevante factoren zullen zijn.

Wij concluderen dat het herstructureren van zwakke be-

4) Wij laten de risico-premie, opgenomen in de wetsontwerpen m.b.t. de VAD, hier achterwege.

5) Zo ligt het bij trendmatige overcapaciteit voor de hand te denken aan diversificatie, waarvoor echter kennis van andere bedrijfstakken of -segmenten is vereist.

drijfstukken een grondige analyse van het capaciteitsvraagstuk veronderstelt, waarbij het marktpotentieel in een groot aantal landen mede in de beschouwingen moet worden betrokken. De beslissing in welke mate de capaciteit moet worden ingekrompen, en met name of het vraagniveau tijdens de hoog- dan wel de laagconjunctuur hierbij als richtsnoer moet dienen, is niet uitsluitend van economische aard, maar dient mede op politieke gronden te worden genomen. De techniek van de kosten-batenanalyse zal hierbij als hulpmiddel kunnen fungeren.

Bedrijfstak en individuele onderneming

Bij ieder herstructureringsproces doet zich het probleem voor hoe de plannen die worden opgesteld voor de bedrijfstak als geheel, moeten worden geïndividualiseerd, d.w.z. hoe zij moeten worden vertaald per individuele onderneming. De positie van de groep moet worden verbeterd, maar kan iedere onderneming hiervan in gelijke mate profiteren?

Bij de beantwoording van deze vraag speelt met name het onderscheid tussen sterke en zwakke ondernemingen een rol, want ook in een zwakke bedrijfstak zullen veelal sterke ondernemingen voorkomen. Het spreekt vanzelf, dat ondernemingen ook zwak kunnen zijn op andere gronden dan de door ons gehanteerde financiële identificatie-criteria. Maatstaven ontleend aan het regionale beleid, het effect op het milieu e.d. kunnen eveneens een rol spelen.

Het zal duidelijk zijn dat hulp aan sterke ondernemingen de positie van de zwakke nog zal verslechteren, terwijl hulp aan deze laatste de gunstige positie van de sterke kan aantasten. Dit is het probleem van de *concurrentievervalsing*.

Voorts is het evident dat de manier waarop zwakke ondernemingen bij het uitvoeren van plannen worden geholpen, zal moeten verschillen van de manier van hulp aan sterke ondernemingen. Zo zullen de zwakke in ieder geval financiële hulp nodig hebben, en wel op een manier die is aangepast aan hun positie. Voor de sterke is financiële hulp veelal overbodig. Op dit aspect komen wij hieronder terug.

Wanneer overcapaciteit zal worden aangepakt via een beleid gericht op vergroting van marktaandelen in binnen- en buitenland rijst de vraag, of de inspanningen op dit gebied door individuele ondernemingen of collectief, bijvoorbeeld via een gemeenschappelijk verkoopkantoor, moeten worden verricht. In beide situaties zullen de te verkrijgen opdrachten over de groep ondernemingen moeten worden verdeeld. Daarvoor zal een verdeelsleutel moeten worden gevonden en er zal overeenstemming moeten bestaan over een uniform systeem van kostenberekening.

Indien moet worden besloten de productiecapaciteit in te krimpen, rijst de vraag of dit naar evenredigheid van de capaciteit over de gehele bedrijfstak moet geschieden, met alle hieruit resulterende disproportionaliteiten in de kostenstructuur, of dat sommige ondernemingen de productie geheel zullen moeten staken. Als dit laatste het geval is heeft dit consequenties voor de betrokken werknemers en kapitaalverschaffers. Voor zover beide categorieën schadeloos worden gesteld, mag dit niet leiden tot kostprijsverhogende effecten bij de resterende ondernemingen, omdat dit een ongunstige invloed op de concurrentiekracht met zich zou kunnen brengen, alsmede een vermindering van de vraag naar Nederlandse producten. Bestrijding van de overcapaciteit die gepaard gaat met kostprijsverhogingen maakt telkens nieuwe herstructureringsronden nodig.

Het behoeft geen betoog dat het doelbewust selecteren van ondernemingen die hun productie moeten staken een uitermate pijnlijke bezigheid is. Wij zullen op dit aspect terugkomen bij een vergelijking tussen de gevolgen van herstructurering en van een z.g. koude sanering.

Het zal in ieder geval duidelijk zijn dat de groepsmatige aanpak van overcapaciteitsproblemen, waar het bij herstructureren om gaat, in genen dele betekent dat geabstraheerd kan worden van de situatie van individuele onder-

nemingen. Dit is nog duidelijker, als tijdens het herstructureringsproces individuele ondernemingen in acute moeilijkheden komen te verkeren. Indien in de nood wordt voorzien, wordt geanticipeerd op de uitkomst van het herstructureringsproces, dat zich overigens, door het al dan niet helpen van individuele ondernemingen in moeilijkheden, voltrekt in een veranderende constellatie. Herstructurering en hulp aan ondernemingen in acute moeilijkheden zullen derhalve op zijn minst volgens gelijke normen moeten geschieden en op zijn best door dezelfde instantie.

Bedrijfstak en concerns

Bij het herstructureren van bedrijfstakken komt men vrijwel steeds het probleem tegen, dat de groep niet alleen bestaat uit autonome ondernemingen, maar ook uit werkmaatschappijen die dochters zijn van nationale of internationale concerns met activiteiten in verschillende bedrijfstakken. Dit levert een reeks van complicaties op. In de eerste plaats is het veelal moeilijk om uit te maken hoe de financiële positie van de betrokken werkmaatschappijen is. Qua financiële structuur worden zij veelal gefinancierd door middelen die in de vorm van leningen door de moeders beschikbaar zijn gesteld. Er is dan een zeer klein eigen vermogen. Qua rentabiliteit spelen allerlei arbitraire factoren een rol, zoals het niveau van de verrekenprijzen voor onderlinge leveranties, de door de moeder in rekening gebrachte rente en overheadkosten, management fee, royalties e.d.

Het tweede probleem is wie door de herstructurerende instantie als gesprekspartner moet worden beschouwd, de werkmaatschappij — die, indien zij al bevoegdheid bezit, deze ontleent aan delegatie door de moeder — dan wel de moedermaatschappij, die echter niet louter en alleen belangen heeft in de betrokken bedrijfstak, resp. in Nederland.

Zou men op grond van deze complicaties besluiten om de werkmaatschappijen van concerns maar buiten het herstructureringsproces te laten, dan houdt dit een partiële herstructurering van de bedrijfstak in, welke gedoemd is te mislukken. Neemt men de werkmaatschappijen mee, dan rijst de vraag, bijvoorbeeld bij het bepalen van omvang en aard van de te verlenen financiële hulp, of de positie van de moeder dan wel die van de dochter als relevant moet worden beschouwd. Gaat men uit van de positie van het gehele concern, dan zal soms kunnen worden gesteld dat het een gezonde moeder iets waard kan zijn om van een onrendabele dochter af te komen, zodat bij de inbreng van een dergelijke dochter in een groter geheel van de moeder een zekere „bruidsschat” mag worden verwacht.

Financieringsaspecten van herstructurering

Met het uitvoeren van herstructureringsprocessen zijn meestal grote bedragen gemoeid, niet alleen voor de sanering van zwakke ondernemingen, maar ook voor het bewerken van markten en het verrichten van allerlei categorieën investeringen, zoals kostprijsverlagende, moderniserings- en milieu-investeringen.

Sterke ondernemingen — met een behoorlijke rentabiliteit en een redelijke financiële structuur — zullen normaliter in staat zijn autonoom financieringsmiddelen aan te trekken. Voor zover zwakke ondernemingen bij de uitvoering van herstructureringsplannen worden ingeschakeld, zullen zij adequate financieringsmiddelen dienen te krijgen. Onder adequate financieringsmiddelen verstaan wij in dit geval uitsluitend gewone of preferente aandelen of certificaten van aandelen, die voor de zwakke ondernemingen geen additionele rente- en aflossingsverplichtingen meebrengen. Achtergestelde leningen als instrument tot financiële sanering van zwakke ondernemingen achten wij ten principale ongeschikt, en zeer zeker is dit het geval als het gaat om de financiering van lopende verliezen.

Een van de economische aspecten van herstructureren is dan ook dat hetzij de overheid, hetzij het particuliere financiële apparaat bereid en in staat moet zijn om aan financieel zwakke ondernemingen de juiste soort financieringsmiddelen ter beschikking te stellen. Desnoods zou hiervoor een aparte financieringsmaatschappij moeten worden opgericht, indien blijkt dat de huidige instituten — Nationale Investeringsbank, Industrieel Garantiefonds, Nederlandse Participatie Maatschappij, banken en institutionele beleggers — niet in deze behoefte kunnen voorzien 6).

Herstructurering en economische orde

Het ontwerpen en uitvoeren van plannen om de positie van bestaande ondernemingen te verbeteren heeft diep ingrijpende gevolgen voor de aard van de economische orde. In dit verband zullen wij in de eerste plaats een vergelijking maken tussen herstructurering en de z.g. koude sanering; in de tweede plaats zullen wij verder ingaan op de gevolgen van een bedrijfstaksgewijze aanpak van overcapaciteitsproblemen voor de concurrentieverhoudingen.

Indien in een vrije markteconomie sprake is van een langdurige overcapaciteit, zal een aantal ondernemingen de strijd om het bestaan moeten opgeven, waardoor een bijdrage wordt geleverd aan de vermindering van de overcapaciteit. Als de sterkste ondernemingen aldus zouden overblijven en de zwakste zouden verdwijnen, treedt het proces op dat in de natuur „survival of the fittest” wordt genoemd. De vraag rijst echter wat in dit verband „sterk” en „zwak” moet worden genoemd. Helaas is het niet zo, dat de ondernemingen met de modernste outillage en de beste marktstrategie automatisch zullen overleven. Bepalend voor de overlevingskans in een ongunstige marktconstellatie zijn de financiële reserves van de ondernemingen. Financieel sterke ondernemingen kunnen zich lange tijd veroorloven tegen iets meer dan de variabele kosten te verkopen; dat zij onvoldoende dekking ontvangen voor vaste kosten speelt des te minder een rol naarmate zij een meer verouderd, minder afschrijvingsvergend, productie-apparaat hebben.

Zelfs puur economisch gezien is het niet verantwoord om te stellen dat in een vrije markteconomie altijd de best geëquipeerde ondernemingen 7) de strijd om het bestaan zullen volhouden en de ondernemingen met de verouderde machines het onderspit zullen delven. Daar komt dan nog bij dat bij koude sanering uiteraard geen rekening wordt gehouden met andere dan economische aspecten, zoals bijvoorbeeld overwegingen ontleend aan het regionale beleid.

Hiertegenover staat dat als in het kader van herstructureringsplannen tot een inkrimping van capaciteit moet worden overgegaan, in beginsel met andere dan puur economische factoren rekening kan worden gehouden en voorts dat men er meer doelbewust dan de markt naar kan streven de best geoutilleerde ondernemingen over te houden. Dit neemt niet weg dat ook hier een keuze moet plaatsvinden tussen ondernemingen die mogen doordraaien en ondernemingen die moeten sluiten. Deze beslissing wordt niet aan het marktmechanisme overgelaten — zij het dat dit mechanisme minder rechtlijnig werkt dan men wellicht zou denken of hopen — maar moet door een of andere instantie worden genomen. De macht verschuift van „de markt”, ofwel van mensen die aankoop-, verkoop- en financieringsbeslissingen nemen, naar een groep andere mensen, die rechtstreeks over doorgaan dan wel sluiten, werk of geen werk, moeten beslissen. Voor de maatschappij rijst de vraag hoe kan worden voorkomen dat van willekeurige beslissingen en van machtsmisbruik sprake zal zijn. Beslissingen door belanghebbenden alleen komen o.i. niet in aanmerking, omdat het in de praktijk onmogelijk is alle belanghebbenden in gelijke mate bij het herstructureringsproces te betrekken.

Er kan dus niet gesteld worden dat bij herstructurering minder ondernemingen moeten sluiten en meer mensen aan het werk blijven dan bij koude sanering. Het tegendeel kan

zelfs het geval zijn, nl. als de herstructurerende instantie zich bij de bepaling van de optimale capaciteit baseert op het vraagniveau tijdens de laagconjunctuur. Het verschil is slechts, dat andere groepen mensen over het al dan niet voortbestaan van een onderneming beslissen en dat hierbij niet uitsluitend financieel-economische criteria een rol spelen. Dat een democratische controle op de beslissers in dit verband essentieel is, achten wij een duidelijke zaak.

Een tweede aanrakingspunt met de economische orde is, dat in een vrije markteconomie plannen tot positieverbetering in beginsel door individuele ondernemingen worden gemaakt. Bedrijfstaksgewijze aanpak veronderstelt dat er door ondernemingen beleidsafspraken worden gemaakt. Per definitie houdt dit in, dat herstructurering leidt tot het ontstaan van kartels, los van de vraag of men dit zo wil noemen. Voor zover de overheid de samenwerking tussen bedrijfstakgenoten bevordert, is zelfs van door de overheid gesanctioneerde kartels sprake, ja, veelal zullen door de overheid (ten dele) gefinancierde kartels ontstaan, waardoor de overheid als het ware een rechtstreeks belang krijgt bij het welslagen van het kartel.

De opmerking dat herstructurering leidt tot kartelvorming maken wij niet om deze activiteit in een ongunstig daglicht te stellen, maar om duidelijk te maken dat men alle problemen die zich bij kartelvorming voordoen ook bij het uitvoeren van herstructureringsprojecten zal aantreffen. Een speciaal gevaar hierbij is de neiging om de te lage rentabiliteit te gaan verhelpen door margeverhoging en prijsstijgingen, waardoor het overcapaciteitsprobleem eerder wordt verergerd dan opgelost (tenzij men erin slaagt de toegang tot de binnenlandse markt te bemoedigen (protectie), hetgeen op langere termijn echter weer schadelijke effecten kan hebben voor de exportmarkten). Ter verbetering van de concurrentiekracht zal kostprijsverlaging veelal noodzakelijk zijn, terwijl het juist een natuurlijk streven is bepaalde kosten van herstructurering, zoals die in verband met het uitkopen van stilgelegde productiecapaciteit, aan de afnemers in rekening te brengen. Hierdoor kan ook de concurrentiepositie van andere bedrijfstakken (afnemersproducenten) worden bedreigd, en zelfs die van het gehele bedrijfsleven, nl. voor zover een uit de herstructurering resulterende stijging van het prijspeil wordt gecompenseerd in het loonniveau.

Een consequentie van bedrijfstaksanering zal voorts zijn, dat nieuwe investeringen niet zonder meer zullen kunnen plaatsvinden en de goedkeuring zullen moeten krijgen van de bedrijfstakgenoten en/of de overheid. Hierdoor kunnen „gesloten bedrijfstakken” gaan ontstaan, hetgeen niet bevorderlijk pleegt te zijn voor de innovatie-drift.

Ten slotte is het voor de economische orde van belang, of men de herstructurering laat geschieden door de bedrijfstakgenoten dan wel door de overheid. Kiest men voor dit laatste, d.w.z. dat de overheid in laatste instantie moet beslissen over de optimale capaciteit van een bedrijfstak, over de keuze van ondernemingen die moeten sluiten, over de aard en het niveau van de investeringen, over de markten die zullen worden bewerkt, dan betekent herstructurering een ontwikkeling in de richting van een centraal geleide economie. Volstaat de overheid er evenwel mee de besluiten van de bedrijfstakgenoten te sanctioneren — zij het met het recht van amendement — en de hiervoor vereiste financieringsmiddelen te fourneren, dan naderen wij dicht het type economische orde, waarbij het beleid ten aanzien van ondernemingen door belanghebbenden wordt bepaald, met zegen van de overheid. Dit type economische orde wordt wel aangeduid met de naam „corporatisme”.

De vraag rijst of er een vorm van herstructurering te be-

6) Zie Preadviezen van de Vereniging voor Staathuishoudkunde over de economische orde, Leiden, 1977, blz. 109 e.v.

7) Deze zou men kunnen definiëren als de ondernemingen die bij volledige bezetting de laagste integrale kostprijs hebben.

Recente IMF-faciliteiten

K. F. VAN DONGEN
K. P. HAZENOOT
DRS. A. KETTING
P. I. MEIJS*

In de afgelopen paar jaar heeft het IMF een aantal extra financieringsfaciliteiten gecreëerd boven, of naast, de gewone trekkingsrechten (reserve-tranche 1) en krediet-tranches), de speciale trekkingsrechten (SDR's), en permanente fondsen als de Buffer stock financing facility 2) en de Compensatory financing facility 3). Dit artikel beperkt zich tot het geven van informatie over de fondsen die recent (d.w.z. sedert 1974) in het leven zijn geroepen 4); achtereenvolgens worden besproken: het Oil facility fund (1974 en 1975), de Subsidy account, de Extended fund facility, het Trust fund en de Supplementary financing facility.

Inleiding

Gegevens over het doel en het functioneren van (recente) IMF-faciliteiten zijn eigenlijk alleen in publikaties van het IMF zelf te vinden. Bij het zoeken naar een antwoord op de interessantste vraag die men zich kan stellen bij een doorlichting van de desbetreffende fondsen, namelijk of een bepaalde financiële faciliteit ook inderdaad aan de gestelde verwachtingen beantwoordt, of heeft beantwoord, werden wij gehinderd door de omstandigheid dat het IMF geen expliciete gegevens publiceert over het resultaat van een trekking voor een individueel lidland. Aangezien cruciale begrippen en omstandigheden, zoals bijvoorbeeld „structural imbalances”, „balance of payments need” of „balance of payments problems have been overcome”, door het IMF nooit scherp worden om-

schreven, blijft het bij een literatuurstudie als deze meestal onduidelijk in hoeverre een fonds erin slaagt zijn doelstelling te realiseren. Impliciet blijkt dit wellicht uit de mate waarin van de ter beschikking gestelde middelen gebruik is gemaakt, maar zolang enig verder concreet criterium ontbreekt, kan bij gebrek aan hanteerbare normen nauwelijks een verantwoorde beoordeling worden gegeven van het nut van een bepaald fonds.

Als gevolg van dergelijke beperkingen werd het onderzoek naar het functioneren van de verschillende recente fondsen voornamelijk gereduceerd tot een weergave van formele feiten en gebeurtenissen als: doel, financiering, voorwaarden en

* Als uitwerking van een opdracht voor het werkcollege Internationale Economische Betrekkingen van de Economische faculteit van de Erasmus Universiteit Rotterdam maakten de doctoraalstudenten Van Dongen, Hazenoot en Meijs een verslag over het onderwerp „Recente IMF-faciliteiten”, onder begeleiding van Drs. A. Ketting, wetenschappelijk hoofdmedewerker, die zorg droeg voor de aanvulling en de bewerking van het oorspronkelijke werkstuk tot dit artikel.

1) De benaming voor de voormalige „goud-tranche”; zie tabel 10, voetnoot b.

2) Het doel van dit fonds is om, onder bepaalde omstandigheden, een lidland met betalingsbalansmoeilijkheden te helpen zijn financiële bijdrage te voldoen aan „buffer stock”-arrangementen in het kader van een internationale goederenovereenkomst; zoals ook onder de in voetnoot 3 genoemde faciliteit wordt hier, wat betreft de hoeveelheid valuta die het IMF van het desbetreffende land in bezit heeft, geen rekening gehouden met reeds verrichte trekkingen in de gewone krediet-tranches.

3) Op dit fonds kan, onder bepaalde omstandigheden, additioneel (naast de krediet-tranches) getrokken worden door primaire-goederenproducerende lidlanden die ten gevolge van externe omstandigheden betalingsbalanshulp op korte termijn nodig hebben als compensatie voor fluctuerende (i.c.: tekortschietende) exportopbrengsten.

4) Het oorspronkelijke verslag werd in het voorjaar van 1978 afgesloten; zo veel mogelijk zijn daarna nog wel gegevens verwerkt die meer recent zijn gepubliceerd.

denken is, die tussen de klippen van de centraal geleide economie enerzijds en van het corporatisme anderzijds door kan zeilen. In dit artikel, waarin wij uitsluitend problemen signaleren, zullen wij op deze vraag niet ingaan.

Conclusie

De bedoeling van dit artikel is geweest te laten zien dat de economische problemen die door het herstructureren van bedrijfstakken moeten worden opgelost, formidabel moeilijk zijn. De consequenties van de gekozen oplossingen zijn bovendien ingrijpend, niet alleen wat de min of meer abstracte problematiek van de economische orde en de staatkundig-politieke implicaties betreft, maar ook en bovenal voor de individuele ondernemingen en personen die de lasten van de herstructurering te dragen krijgen. Het

streven om het marktmechanisme te vervangen door een meer aspecten bestrijkend overleg- en beslissingsorgaan is begrijpelijk, maar tevens uitermate ambitieus. De mensen die met deze beslissingen worden belast, staan voor een bijna bovenmenselijke taak. Het is dan ook verklaarbaar dat men liever discussieert over de institutionele kaders van het herstructureren, die op zich zelf zeker belangrijk zijn, dan over de inhoudelijke problemen die moeten worden opgelost en de hierbij passende normen. Dat bij het opstellen van deze normen meer in het geding is dan het oplossen van economische problemen alleen is, naar wij hopen, voldoende duidelijk geworden. Zij zijn in laatste instantie niet te formuleren zonder een opvatting over de zin en functie van de onderneming en de aard van de maatschappelijke orde die wij wenselijk achten.

M. P. Gans

uitkeringen. Het materiaal werd, zoals gezegd, uit (naar bron en tijd) verschillende IMF-publikaties vergaard, waarbij bleek dat cijfers niet altijd geheel met elkaar overeenstemden.

Oil facility fund

Door de olieprijsverhogingen in 1973 en 1974 5) werden de olie-importerende ontwikkelingslanden het zwaarst getroffen. Uit tabel 1 blijkt dat in 1974 ook de industrielanden als groep een betalingsbalanstekort hadden, maar dat reeds in het daaropvolgende jaar een herstel volgde; voor de (niet-OPEC)-ontwikkelingslanden had de oliecrisis meer permanente, en kwantitatief meer desastreuze, gevolgen 6).

Tabel 1. Saldo lopende rekening van verschillende groepen IMF-lidlanden, in mrd. dollars

	1973	1974	1975	1976	1977	1978 a)
Olie-exporterende landen . . .	+7	+68	+35	+41	+35	+20
Industrielanden b)	+19	-4	+26	+7	+1	+14
Primaire-productlanden meer ontwikkeld c)	+1	-15	-15	-14	-13	-11
minder ontwikkeld d)	-11	-30	-38	-25	-22	-30

Bron: IMF Survey, 18 september 1978, blz. 276.

a) Voorspelling.

b) EG (minus Ierland), Canada, Japan, Noorwegen, Oostenrijk, USA, Zweden, Zwitserland. *Finance & Development* (een uitgave van het IMF en de Wereldbank), juni 1978, vol. 15, nr. 2 blz. 8, geeft voor deze zelfde groep landen cijfers die op ca. \$ 9 mrd. lager uitkomen: resp. +10, -13, +16, -2, -8, +4; de getallen voor de overige landencategorieën stemmen (wel) overeen, afgezien van afrondingen.

c) Australië, Finland, Griekenland, Ierland, IJsland, Joegoslavië, Malta, Nieuw-Zeeland, Portugal, Roemenië, Spanje, Turkije, Zuid-Afrika.

d) „Non-oil developing countries”.

Voor de olie-importerende landen zou het niet gunstig zijn om te devalueren: deze maatregel zou zijn effectiviteit grotendeels verliezen als elke olie-importeur dit zou doen. Een revaluatie van de OPEC zou eveneens niet aantrekkelijk zijn, omdat de overige exportgoederen, zoals voorzien in het kader van de lange-termijnonontwikkelingsplannen, dan minder concurrerend zouden worden 7). Conform de vrijhandel-filosofie acht het IMF tarifaire en niet-tarifaire handelsbelemmeringen evenmin geschikt om het evenwicht op de betalingsbalans van de ontwikkelingslanden te herstellen.

Voor de ontwikkelingslanden zou de oplossing moeten worden gezocht in het aangaan van leningen; de rijkere olie-importerende landen konden (een deel van) hun financiële behoeften wel dekken op de (voor hun gemakkelijker toegankelijke) internationale kapitaalmarkt. De middelen van het IMF zelf zouden echter niet voldoende zijn om aan de vraag van de ontwikkelingslanden te kunnen voldoen: de liquiditeitspositie van het Fonds moest in deze monetair zo turbulente tijden 8) juist extra sterk zijn om als buffer te kunnen fungeren bij het opvangen van grote fluctuaties. Wel zouden de leningen aan de ontwikkelingslanden verstrekt moeten worden binnen het institutionele kader van het IMF. Aangezien het IMF zowel olie-exporterende als olie-importerende lidlanden heeft, is een dergelijke onderlinge hulpverlening in principe mogelijk; de concrete uitwerking van deze gedachte heeft geleid tot de oprichting van het Oliefonds in de vorm van de 1974- en de 1975-faciliteit.

Oil facility fund 1974

In januari 1974 werd de principebeslissing genomen dit fonds te stichten. Er zou in beginsel aan vier regels moeten worden voldaan:

1. Het op te richten fonds moet een tijdelijk karakter hebben: het is bedoeld voor de actuele nood situatie. Voor eventuele langdurig aanhoudende betalingsbalansmoeilijkheden moeten andere, (lange-termijn)oplossingen worden gevonden.

2. De debiteurlanden moeten een bepaalde economische politiek voeren.

3. De financiële middelen worden ingebracht door de OPEC en (overige) landen die weinig te lijden hebben gehad van de oliecrisis.

4. De debetrente wordt gerelateerd aan de marktrente, waardoor het fonds zijn (credittrente)kosten kan dekken, en gevrijwaard blijft voor oneigenlijk gebruik door de debiteurlanden.

Deze vier uitgangspunten zijn later inderdaad bijna integraal overgenomen, zoals hierna zal blijken.

In maart 1974 komt de sjah van Iran nog met een interessant voorstel. Er zou een fonds moeten worden gesticht waarin twaalf olie-exporterende en ongeveer evenveel industrielanden elk voor ruim \$ 100 mln. bijdragen. Met het aldus verkregen bedrag van ca. \$ 2,5 mrd. zouden lange-termijnonontwikkelingsprojecten moeten worden gefinancierd van arme landen die ten gevolge van betalingsbalansproblemen de uitvoering van hun ontwikkelingsprogramma's, en (mede daardoor) hun economische groei, vertraagd zien.

Om statutaire redenen kon dit plan niet geconcretiseerd worden: formeel moeten IMF-faciliteiten toegankelijk zijn voor alle leden, terwijl dit voorstel „discriminerend” werkte ten opzichte van de rijkere landen. Wel lijken twee later gestichte fondsen (Extended facility en Supplementary financing facility, waarover hierna meer) tegemoet te komen aan de voor de ontwikkelingslanden zo noodzakelijke lange-termijn-hulp.

Financiering

Nadat in februari/maart 1974 Witteveen zich nog persoonlijk had ingespannen om voldoende middelen van de OPEC te verkrijgen, werd op 1 juni 1974 het Oil facility fund (OFF) officieel opgericht met een storting door zeven landen (zie tabel 2).

Tabel 2. Crediteurlanden Oil facility fund (1974)

Land/Centrale Bank a)	Ingelegd bedrag (in SDR mln.)
1. Saoedi-Arabië	1.000,0
2. Iran	580,0
3. Venezuela	450,0
4. Koeweit	400,0
5. Canada	246,9 b)
6. Aboe-Dhabi	100,0
7. Oman	20,0
Subtotaal oorspronkelijke zeven landen	2.796,9
8. Nederland	150,0
9. Nigerië	100,0
Totaal	3.046,9

a) Het „Centrale Bank” geldt voor de landen 1, 2, 3, 4 en 7.

b) Het equivalent van Can. \$ 300 mln.; oorspronkelijk wordt een bedrag vermeld van SDR 257.913.900, waarbij Canada's toezegging luidende in Canadese dollars blijkbaar is omgerekend in SDR's tegen een lagere SDR-koers.

In de loop van 1974 voegden zich bij de oorspronkelijke zeven landen nog twee crediteurlanden: in november van dat jaar stortten Nederland en Nigerië SDR 150 mln. resp. 100 mln., waarmee de middelen van OFF-1974 in totaal op SDR 3.046,9 mln. kwamen.

De credittrente werd gesteld op 7,000% per jaar. De terugbetaling aan de crediteurlanden begint drie jaar na de lening

5) Prijs (van z.g. „Märker Crude”) per barrel in \$ (f.o.b. Ras Tanura): 1 januari 1970: 0,91; 15 februari 1971: 1,25; 20 januari 1972: 1,43; 1 januari 1973: 1,63; 16 oktober 1973: 3,45; 1 januari 1974: 9,31; 1 juli 1974: 9,41; 1 november 1974: 10,14.

6) Hier kan niet verder worden ingegaan op de achtergronden van de oliecrisis, en op (de overige oorzaken, alsmede de gevolgen, van) de inflatie en recessie in de jaren zeventig.

7) IMF Survey, 1974.

8) Tweede dollardevaluatie, zwevende valuta's van industrielanden, revaluatie DM (ten opzichte van SDR), zwevende dollar, afschaffing officiële monetaire-goudmarkt.

en moet binnen zeven jaar voltooid zijn door aflossing in acht gelijke, halfjaarlijks vervallende, termijnen 9).

Voorwaarden

Om voor een uitkering 10) van het OFF in aanmerking te komen, moet een land allereerst worden geacht aan de voorwaarde te voldoen dat aldus de gevolgen van de oliecrisis in zoverre worden verminderd dat door de lening ten minste de „wezenlijke” import gehandhaafd kan blijven, aangezien dit laatste het primaire doel van het OFF was (en dan met speciale voorkeur voor de niet-olieproducerende ontwikkelingslanden).

Voorts moet een debiteurland voldoen aan § 2 van het Rome Communiqué (januari 1974), waarin staat dat een land een ander land niet (óók) in betalingsbalansmoeilijkheden mag brengen door bijvoorbeeld devaluatie als concurrentie-maatregel toe te passen of door het instellen van (bijkomende) handelsbelemmeringen.

Ook dient een land het IMF te consulteren, en met het IMF samen te werken, inzake de te voeren economische politiek, waartoe korte- en middellange-termijnplannen moeten worden opgesteld. Bij het beoordelen van de door een land gevraagde hulp zal het IMF verder in aanmerking nemen of, en zo ja in hoeverre, het effect van de gestegen olieprijs op de betalingsbalans kan worden gereduceerd door: a. kapitaalvoer (inclusief ontwikkelingsbijdragen); b. meer export naar olie-exporterende landen; c. gebruik van aanwezige reserves.

Nog enkele meer specifieke condities:

- De OFF-faciliteit is *aanvullend*: alvorens een beroep op het Oliefonds kan worden gedaan, moeten andere mogelijkheden (goud-tranche, „stand-by arrangements” onder krediet-tranches 11)) uitgeput zijn.

- Het maximum van de lening wordt gevormd door het laagste van de volgende twee bedragen: a. 75% van het quotum 12); b. de toename (ten opzichte van 1972) in de kosten van de netto import van olie en olieprodukten minus 10% van de reserves (per ultimo 1973), gecorrigeerd voor exportfluctuaties, en aangepast aan een eventuele (door exceptionele omstandigheden veroorzaakte) abnormaal lage import van olie(produkten) in 1972. Van het aldus berekende maximale totale bedrag mag dan niet meer dan 30% uitstaan.

Overeenkomstig het hiervóór sub 4 genoemde principe moet een debiteur voor het opgenomen bedrag ongeveer de markttrente (dus afhankelijk van de duur van de lening) betalen (zie tabel 3). Van een debiteur wordt verwacht dat aflossing geschiedt indien en voor zover het betalingsbalansprobleem, waarvoor de lening is aangegaan, is opgelost; maar in elk geval moet de aflossing na zeven jaar voltooid zijn 13). De landen die in aanmerking wilden komen voor een lening, moesten hiertoe vóór eind februari 1975 inschrijven.

Tabel 3. *Debetrente Oil facility fund (1974), in %*

Leningduur	Rente per jaar
tot 3-jaar	6,875
3 - 4 jaar	7,000
4 - 7 jaar	7,125

(Afsluitprovisie a) 0,5%)

a) Eenmalig, en onafhankelijk van looptijd.

Uitkeringen

Op 6 september 1974 werd voor het eerst gebruik gemaakt van OFF-1974: negen (ontwikkelings)landen 14) leenden toen te zamen voor een bedrag van SDR 142,6 mln.

In totaal is uiteindelijk bijna SDR 2.583 mln. opgenomen van de bijna SDR 3.047 mln. die de crediteuren hadden gestort; vermeldenswaard is de verdeling van het totale bedrag: één industrieland (Italië) leende alleen al SDR 675,0 mln., zes „other developed countries” 15) te zamen SDR

794,6 mln., en 33 ontwikkelingslanden te zamen ruim SDR 1.113,2 mln.

Het niet-uitgekeerde bedrag van OFF-1974, zijnde ca. SDR (3.047 - 2.583 =) 464 mln., is (met toestemming van de crediteuren) overgeheveld naar het oliefonds van 1975.

Oil facility fund 1975

Financiering

De behoefte aan OFF-leningen bleek in 1974 aanmerkelijk groter dan men oorspronkelijk verwachtte. Om aan de vraag te kunnen blijven voldoen, zouden extra middelen moeten worden aangetrokken. Zeven landen die niet deelnamen aan de financiering van OFF-1974 deden nu zulks wel ten behoeve van OFF-1975, en zeven van de negen OFF-1974-crediteuren waren wederom bereid gelden te verschaffen (Aboe Dhabi en Canada trokken zich terug voor OFF-1975). Aldus werd voor OFF-1975 een bedrag van SDR 3.855,5 ingebracht (zie tabel 4); telt men hierbij het restant van OFF-1974 ad SDR 464,1 mln. op, dan heeft OFF-1975 de beschikking (gehad) over SDR 4.319,6 mln. De creditrente werd verhoogd tot 7,250% (was voor OFF-1974: 7,000%).

Tabel 4. *Crediteurlanden Oil facility fund (1975)*

Land/Centrale Bank (in volgorde van grootte van bedrag)	Ingelegd bedrag (in SDR mln.)
1. Saoedi-Arabië	1.250,0
2. West-Duitsland	600,0
3. Iran	410,0
4. Koeweit	285,0
5. Zwitserland	250,0
6. België	200,0
Nederland	200,0
Nigerië	200,0
Venezuela	200,0
10. Noorwegen	100,0
Oostenrijk	100,0
12. Zweden	50,0
13. Trinidad en Tobago	10,0
14. Oman	0,5
Totaal	3.855,5

9) Alleen Canada zal het gehele bedrag ineens, en wel reeds na vijf jaar, terugkrijgen.

10) De termen „uitkering”, „trekking” en „lening” worden in dit artikel als synoniemen gebruikt. Strikt genomen moet gesproken worden van „aankoop”, omdat een land een bedrag verkrijgt als tegenwaarde voor gestorte eigen valuta; de „aflossing” is dan de „terugkoop” (meestal in dollars of SDR's) van de eigen valuta.

11) Een „stand-by arrangement” is een overeenkomst tussen het IMF en het kredietvragende land, die voor een periode van meestal 12 maanden (maar tegenwoordig ook wel tot 24 maanden) de fasering (de verdeling van het totaalbedrag over de gehele periode), de condities (met betrekking tot de te voeren economische politiek), en de „performance”-criteria (de gespecificeerde te bereiken doelstellingen), beschrijft waaronder de trekkingen zullen plaatsvinden. De hogere krediet-tranches geschieden eigenlijk altijd (en de eerste tranche meestal) onder dergelijke „stand-by arrangements”.

12) Recent, op 14 juni 1978, zijn de quota met gemiddeld ruim een derde verhoogd van in totaal ruim SDR 29 mrd. tot SDR 39 mrd. (waarvan VS: ruim 21%; Nederland: bijna 2,5%). Het aandeel van de olie-exporterende landen te zamen nam relatief aanzienlijk toe (gemiddeld een verdubbeling tot ca. 9,75%), dat van de ontwikkelingslanden zou relatief niet moeten afnemen. In het kader van de voorgenomen (verdere) vermindering van de betekenis van het monetaire goud, worden de quotumverhogingen betaald in SDR's, dollars, of bij uitzondering ook wel in de eigen valuta van het desbetreffende land.

13) Aangezien in 16 gelijke kwartaalbetalingen moet worden afgelost, kan in ieder geval niet later dan 3 jaar na een lening worden begonnen met de terugbetaling daarvan.

14) Bangladesh, Chili, Haïti, Kenia, Pakistan, Soedan, Sri Lanka, Tanzania, Zuid-Korea.

15) Griekenland, IJsland, Joegoslavië, Nieuw-Zeeland, Spanje, Turkije (vergelijk de in voetnoot c van tabel 1 genoemde landen).

Voorwaarden

Ten opzichte van OFF-1974 werd voor het OFF-1975 een aantal zaken veranderd: voor de bepaling van het maximaal te lenen bedrag werden de meerkosten van olie-import ruimer berekend, terwijl geen aftrek van 10% van de reserves meer werd toegepast, en als percentage van het quotum werd thans 125 (was: 75%) genomen (ook nu weer was het laagste van de twee bedragen: olie-importkosten en quotumpercentage bepalend); per keer mocht nu 50% (was: 30%) van het toegewezen bedrag opgenomen worden – dit percentage werd overigens in maart 1978 verhoogd tot 78,46, waarschijnlijk om het Oliefonds volledig uit te putten alvorens het af te sluiten.

Tegenover deze verruimingen in de mogelijkheden voor de debiteuren stonden echter ook zwaardere condities. Het IMF zou nu de te voeren economische politiek van een debiteurland moeten beoordelen (dit in plaats van de consultatie waartoe OFF-1974 slechts verplichtte).

De debetrente werd in verhouding tot de stijging van de creditrente relatief aanzienlijk opgetrokken (zie tabel 5, vergelijk met tabel 3).

Tabel 5. Debetrente Oil facility fund (1975), in %

Leningduur	Rente per jaar a)
tot 3 jaar	7,625
3 - 4 jaar	7,750
4 - 7 jaar	7,875

(Afsluitprovisie 0,5%)

a) Ook van toepassing op het restant van het OFF-1974 van SDR 464,1 mln., hoewel voor dit bedrag de vergoeding aan de crediteuren gehandhaafd bleef op 7,000%.

Uitkeringen

De trekkingen op OFF-1975 begonnen in juli 1975 en eindigden in mei 1976. Het totale bedrag van ca. SDR 4.320 mln. was als volgt verdeeld: industrielanden (Italië en Groot-Brittannië): ca. SDR 1.780 mln.; andere ontwikkelde landen (de in voetnoot 15 genoemde, plus Finland en Portugal): ca. SDR 1.114 mln.; 34 ontwikkelingslanden: ca. SDR 1.426 mln.

Slot

Van het gehele Oliefonds (OFF-1974 plus -1975) is druk gebruik gemaakt. In totaal is door de crediteuren SDR 6.902,4 mln. ter beschikking gesteld, en in de periode september 1974-mei 1976 is dit gehele bedrag ook uitgeleend; hieraan te oordelen, kan worden geconcludeerd dat het Oliefonds aan de verwachtingen heeft beantwoord.

In totaal hebben 55 lidlanden, door middel van 156 transacties, het Oliefonds aangesproken. Van de totale omzet kwam echter slechts ca. 37% (SDR 2.539 mln.) terecht bij de ontwikkelingslanden: ca. 36% werd namelijk geleend door industrielanden (Italië: 21%, Groot-Brittannië: 15%), en door „andere ontwikkelde landen” werd voor ca. 28% op het fonds getrokken.

Subsidy account

De Subsidy account (SA) wil de 39 IMF-leden die tevens behoren tot de zogenaamde „Most Seriously Affected”-landen (MSA) (zeg: de allerarmste landen) 16) helpen door de rentekosten die drukken op eventueel gebruik van het Oliefonds (althans gedeeltelijk) te subsidiëren.

Voor een subsidie van SA komen die MSA-landen in aanmerking die van OFF-1975 gebruik hebben gemaakt. Het gaat hier om 18 IMF-leden: van de 39 MSA-landen leenden er 14 in het geheel niet van het Oliefonds, terwijl er 7 alleen van de 1974-faciliteit, en niet van die van 1975, leenden.

Financiering

Aan alle niet-MSA-landen, maar vooral aan de industrielanden en de olie-exporterende landen, werd gevraagd aan de SA-financiering deel te nemen. Per 30 juni 1977 was van 25 landen ruim SDR 65,5 mln. ontvangen van het toegezegde bedrag van ruim SDR 160,5 mln. (Nederland had zijn inbreng van SDR 6,0 mln. geheel volgestort); per 30 juni 1978 waren de bijdragen van de 25 donorlanden inmiddels opgelopen tot SDR 101,3 mln.

Uitkeringen

De 18 in aanmerking komende MSA-landen hebben te zamen voor ruim SDR 551 mln. van OFF-1975 geleend 17). De rente voor het gebruik van OFF-1975-gelden bedraagt gemiddeld grofweg 7,75% (zie tabel 5) 18); voor de 18 MSA-landen te zamen vormt dit een jaarlijks bedrag (zolang niet is afgelost) van ca. SDR 42,5 mln.

De Subsidy account nu geeft een tegemoetkoming in deze rentekosten; voor de (boek)jaren 1976 en 1977 subsidieert SA bijna twee derden van de rentelast, aangezien het subsidiepercentage toen is vastgesteld op 5 punten 19). In 1977, toen nog niet was afgelost op OFF-1975-leningen, zou SA dus 5% van ca. SDR 551 mln. (= ca. SDR 27,55 mln.) moeten hebben uitkeerd; dit stemt inderdaad wel overeen met het bedrag dat het IMF per 30 april 1977 vermeldt, namelijk SDR 27,51 mln. In juni 1978 vond een derde uitkering, van SDR 24,95 mln., plaats; eind augustus 1978 was het geaccumuleerde totaalbedrag (1976, 1977 en 1978) SDR 66,3 mln.

De uitkeringen door SA worden overigens in eerste instantie gefinancierd uit de opbrengst van de geïnvesteerde middelen 20), en daarna pas uit de van de donorlanden ontvangen gelden.

Slot

De vorming van SA brengt voor de allerarmste landen die van OFF-1975 geleend hebben een aanzienlijke verlichting mee van hun rentebetaling. De middelen waarover SA beschikt, lijken voldoende om de subsidie op een dergelijke wijze over de gehele periode van de afgesloten leningen voort te zetten 21).

Extended fund facility

De Extended fund facility (EFF) is speciaal bedoeld voor

16) De MSA-landen zijn de ontwikkelingslanden met het laagste inkomen per hoofd, en die tevens het zwaarst getroffen zijn door de oliecrisis; zij zijn als zodanig geïdentificeerd door de Verenigde Naties. De bovengrens van het BNP/hoofd van MSA IMF-leden werd (in 1975) gevormd door Egypte (1973: ca. \$ 250); de meeste MSA-landen haalden echter de \$ 200 niet; het laagste inkomen had Laos (geschat op \$ 60). Ter vergelijking: het BNP van de VS was in 1973 ca. \$ 6.200 per hoofd; Nederland stond toen, met \$ 4.330, op de elfde plaats van de wereldranglijst. In 1973 moesten 1.151 mln. (1.184 mln.) mensen in 43 (52) landen leven van minder dan \$ 200 (resp. \$ 200-\$ 400) per hoofd; de cijfers voor de inkomenscategorie van \$ 5.000 en meer zijn: 316 mln. mensen in 12 landen.

17) India alleen al (alle bedragen in SDR mln.) ruim 201 (en 200 van het OFF-1974), Pakistan ruim 111 (en 125 van het OFF-1974), Bangladesh ruim 40 (resp. ruim 51), Sri Lanka ruim 34 (ruim 43) en Egypte ruim 31 (geen lening van het OFF-1974).

18) Het IMF vermeldt als gemiddelde effectieve rente: 7,71% per jaar. 19) De SA streeft er namelijk naar de subsidie op 5% van het uitstaande bedrag te handhaven.

20) De investeringen geschieden in de praktijk uitsluitend in VS-overheidsobligaties; per ultimo april 1977 was van de totale activa bijna vier vijfden, namelijk bijna SDR 40 mln. van de ruim SDR 50 mln., als zodanig belegd tegen een effectieve rente van ca. 5,8% per jaar.

21) Elk jaar, in mei, zal het (langer) voortbestaan van de SA bezien worden; zijn de IMF-directeuren van mening dat de SA niet meer nodig is, dan wel niet meer aan het doel beantwoordt, dan zal het fonds worden opgeheven waarbij een eventueel saldo verdeeld wordt (naar rato van gestorte inbreng) onder de geldgevers.

middellange-termijnhulp aan ontwikkelingslanden. De omstandigheden waaronder steun verleend kan worden, zijn nader gedetailleerd als volgt:

- Een economie die te kampen heeft met ernstige problemen met betrekking tot structurele onevenwichtigheden in de productie- en handelssector, en met wijdverspreide prijzen- en kostendistorsies.
- Een economie gekarakteriseerd door een trage groei en een bijbehorende zwakke betalingsbalanspositie die de uitvoering van een actieve ontwikkelingspolitiek onmogelijk maakt.

Financiering

De EFF, bedoeld als een voor alle lidlanden toegankelijk, en permanente, faciliteit, wordt gefinancierd uit de algemene IMF-middelen; er zijn voor dit fonds dan ook geen afzonderlijk financierende crediteurlanden.

Voorwaarden

Aangezien de EFF juist is bedoeld om structurele onevenwichtigheden in de sfeer van productie, handel en prijzen te corrigeren, vinden trekkingen plaats voor langere perioden (en in grotere bedragen) dan onder de bestaande „tranche policies” gebruikelijk is.

Daartegenover staat dat een land moet voldoen aan nauw omschreven voorwaarden, wil het in aanmerking komen voor een EFF-lening; een land dat een aanvraag indient, moet:

- een programma presenteren voor de *gehele periode* van het „extended arrangement”, dat een adequate oplossing van de problemen aangeeft 22);
- een meer gedetailleerde beschrijving geven van het te voeren beleid en de te treffen maatregelen voor de *eerste twaalfmaandelijkse periode* (is de aanvraag gehonoreerd, dan moet voor elke *volgende* jaarperiode gedetailleerd gerapporteerd worden omtrent de vorderingen van het programma en de realisatie van de doelstellingen, alsmede omtrent eventuele wijzigingen in het oorspronkelijke plan die noodzakelijk blijken ten gevolge van veranderde omstandigheden).

Een „extended arrangement” is beperkt tot een periode van maximaal drie jaar; het arrangement geeft het totale bedrag aan, alsmede de bedragen waarin dit totaalbedrag verdeeld is, namelijk gespreid per elke twaalfmaandelijkse periode in overeenstemming met de zojuist beschreven jaarprogramma's.

Het maximum van het totale arrangement is 140% van het quotum, voor zover niet reeds beperkt door de restrictie dat het IMF ten gevolge van de EFF-overeenkomst niet meer valuta van het desbetreffende land in bezit mag hebben dan 265% van het quotum (waarbij wordt afgezien van valuta van het land in kwestie die het IMF verkregen heeft door trekkingen in het kader van de „Compensatory”-, „Buffer stock”- of Oliefonds-faciliteit).

De debetrente (betaalbaar over het feitelijk aangekochte bedrag) varieert naar gelang van de looptijd van de aangegane lening (zie tabel 6); de eenmalige afsluitprovisie is 0,5%.

De terugbetaling moet door de debiteur geschieden zodra de betalingsbalansmoeilijkheden overwonnen zijn, maar in ieder geval binnen een termijn van 4 tot 8 jaar na een trekking.

Tabel 6. Debetrente Extended fund facility, per 1 april 1977, in % a)

Leningduur	Rente per jaar
tot 1 jaar	4,375
1 - 2 jaar	4,875
2 - 3 jaar	5,375
3 - 4 jaar	5,875
4 - 5 jaar	6,375
5 - 8 jaar	6,875

(Afsluitprovisie 0,5%)

a) Tot en met 31 maart 1977 waren alle rentepercentages 0,375 punt lager.

Uitkeringen

Wat de uitkeringen van de EFF betreft geeft tabel 7 een overzicht tot maart 1978.

Tabel 7. Gebruik van Extended fund facility tot maart 1978

Land	Totaal arrangement		Verrichte trekkingen	Terugbetaald	Nog beschikbaar	
	Periode (3 jaar)	bedrag				
		in SDR mln.				als % van quotum (max.: 140%)
Kenia	juli 1975-78	67,2	140% (van SDR 48 mln.)	7,7	-	59,5
Filipijnen	april 1976-79	217	140% (van SDR 155 mln.)	198,75	38,75	57
Mexico	januari 1977-80	518	140% (van SDR 370 mln.)	100	-	418
Totaal		802,2		306,45	38,75	534,5

Slot

Vanaf de oprichting van de EFF (in september 1974) tot maart 1978 hebben slechts drie landen deze financieringsmogelijkheid benut. Het is ons niet bekend of wellicht méér landen een aanvraag hebben ingediend, die eventueel (nog) niet is gehonoreerd 23). De EFF is een betrekkelijk specifieke faciliteit voor tamelijk gedetailleerd omschreven omstandigheden, en bij een nogal scherpe voortgangscntrole door het IMF. Uit het op zich zelf geringe aantal lidlanden dat van de EFF heeft geprofiteerd, mag daarom nog niet zonder meer worden afgeleid dat dit fonds als minder geslaagd zou moeten worden beoordeeld.

Trust fund

Het spreekt vanzelf dat ook de extra hulp waarin het Oliefonds (inclusief de SA-rentesubsidie) voorzag, de ontwikkelingslanden nog niet (geheel) uit de betalingsbalansproblemen kon halen 24). Vooral de armste ontwikkelingslanden hebben zeker sedert de oliecrisis een welhaast continue behoefte aan betalingsbalanshulp, en te voorzien is dat deze situatie nog jaren zal voortduren ondanks alle inspanningen om de betalingsbalanstekorten te verminderen.

Als resultaat van een meer dan anderhalf jaar durende bestudering van het vraagstuk van de chronische betalingsbalanstekorten van de (armste) ontwikkelingslanden, werd door het IMF in mei 1976 het Trust fund (TF) opgericht. Dit fonds wil concessionele additionele betalingsbalanssteun verlenen aan ontwikkelingslanden, welke vooralsnog (namelijk voor de „eerste periode”; zie later) gedefinieerd worden als landen met een 1973-inkomen van minder dan SDR 300 per jaar per hoofd; het gaat dan om 61 van de (thans) 135 IMF-lidlanden (ca. 46% van het totale aantal landen, maar slechts ca. 13% van het totale quotum).

22) Deze ongewoon zware eis zou wel eens verantwoordelijk kunnen zijn voor de terughoudendheid die de lidlanden betrachten bij het gebruik maken van de EFF.

23) Inmiddels zijn verzoeken van Egypte en Jamaica voor een EFF-lening ingewilligd.

24) Hier wordt niet ingegaan op ontwikkelingshulp verleend door andere instanties dan het IMF (zoals steun via de Verenigde Naties of de Wereldbank).

Voorwaarden

Een, wat inkomen/ hoofd betreft, in principe in aanmerking komend lidland moet het Trust fund allereerst overtuigen dat er werkelijk behoefte bestaat aan betalingsbalanssteun, en daarna duidelijk maken dat er redelijke pogingen in het werk worden gesteld om de betalingsbalanspositie te verbeteren. Het Trust fund neemt aan dat deze „redelijke pogingen” inderdaad worden ondernomen indien het aanvragende land het IMF reeds een beleidsprogramma heeft gepresenteerd in verband met een „stand-by arrangement”, een gewone krediettrekking, of een „extended arrangement”. Overigens stelt TF als conditie dat een dergelijk stabilisatieprogramma telkens wordt opgesteld voor een tijdsbestek van 12 maanden dat grotendeels valt in de periode(n) waarin TF zijn leningen verstrekt, namelijk: eerste periode (van 1 juli 1976 – 30 juni 1978) en/of tweede periode (1 juli 1978 – 30 juni 1980) 25).

De halfjaarlijks te betalen debetrente is zeer laag, namelijk slechts 1/2% per jaar over het uitstaande geleende bedrag.

De aflossing van een opgenomen bedrag dient te geschieden in tien gelijke halfjaarlijkse bedragen, waarmee uiterlijk moet worden begonnen in het zesde jaar na datum van lening, en moet (dus) in ieder geval na tien jaar zijn voltooid.

Financiering

De wijze waarop het TF zijn middelen 26) verkrijgt is interessant: de enige feitelijke bron is (een deel van) de winst uit de verkoop door het IMF van een zesde deel (= 25 mln. ounces) van zijn goudbezit 27). De considerans bij de oprichting van het TF vermeldt weliswaar de mogelijkheid dat op andere wijzen gelden worden aangetrokken, maar tot heden heeft het TF geen vrijwillige stortingen (schenkingen) of leningen ter beschikking gekregen 28); naast de winst uit goudverkoppen en de rente op aldus verworven, maar nog niet uitgeleende, geïnvesteerde gelden, zijn er dus geen (substantiële) overige inkomsten.

Goudverkoppen

De IMF-goudverkoppen, waartoe in augustus 1975 besloten is, vinden plaats in het kader van het (verder) terugdringen van de betekenis van het goud in het monetaire bestel. Van het IMF-bezit van 150 mln. ounces goud per 1975 wordt in vier jaar (1977–1980) 25 mln. ounces (terug)verkocht aan de lidlanden, in verhouding tot hun resp. quotum per 31 augustus 1975, tegen de voormalige officiële prijs van SDR 35 per ounce; in het kader van deze z.g. *directe restitutie* hebben inmiddels, volgens plan, 126 lidlanden te zamen ca. 12,2 mln. ounces teruggekocht. Zoals vermeld in de paragraaf „Financiering”, betreft de publieke goudveiling ten behoeve van de in principe voor TF-uitkeringen aangewezen ontwikkelingslanden nog eens 25 mln. ounces (de in voetnoot 27 genoemde transfer aan de 104 ontwikkelingslanden wordt wel aangeduid als *indirecte restitutie* van goud).

Het is hier niet de plaats om verder in te gaan op het monetaire stelsel en de achtergronden van de veranderende rol van het goud, waarin de verkoop van in totaal een derde van het IMF-bezit past; wel zal enige technische informatie over de goudverkoppen worden verstrekt in zoverre die van belang is voor het verkrijgen van middelen voor het TF.

De eerste openbare goudverkoop was op 2 juni 1976; gedurende de eerste twee jaar van de afgesproken periode van vier jaar waarin goudverkoppen zouden geschieden, zou elke zes weken een hoeveelheid van 780.000 ounces worden aangeboden 29). Met uitzondering van de veiling op 15 september 1976 wordt inderdaad steeds de gehele aangeboden hoeveelheid verkocht.

Nadat enige ervaring met de goudverkoppen was opgedaan, besloot het IMF met ingang van maart 1977 (er waren toen zes zeswekelijkse verkopen geweest) niet meer elke zes weken,

maar iedere (eerste woensdag van de) maand een goudverkoop te houden. De aangeboden hoeveelheid werd dienovereenkomstig aangepast, en wel tot 525.000 ounces per keer 30); omdat geboden moet worden in veelvoud van „standard bars” van 400 ounces, is de feitelijke verkochte (maximale) hoeveelheid dan 524.800 ounces, zijnde een heel aantal van 1.312 staven (het minimumbod, dat eerst was vastgesteld op 5 „standard bars” werd overigens nu verlaagd tot een aantal van 3 staven om de kring van potentiële kopers te vergroten).

De prijs waartegen een bieder uiteindelijk zijn toegewezen hoeveelheid goud kan kopen, kan worden bepaald door middel van de volgende door het IMF gehanteerde methoden:

1. „Common price”-methode. De biedingen worden gerangschikt naar hoogte van de biedprijs, totdat de gehele aangeboden hoeveelheid is toegedeeld. De voor alle bidders gelijke prijs wordt dan de biedprijs van de laatst geplaatste inschrijver (met derhalve de laagste biedprijs).

2. „Bid price”-methode. Ook hierbij worden de bidders eerst in volgorde van hoogte van biedprijs geplaatst, totdat de aangeboden hoeveelheid geheel kan worden toegewezen. Het verschil met de eerstgenoemde methode is dat elke bieder nu inderdaad zijn eigen biedprijs moet betalen; in tegenstelling tot de „common price”-methode komt er thans dus niet één, maar een gedifferentieerde, prijs tot stand.

In de periode juni 1976–maart 1977, met zeswekelijkse verkopen, werd steeds achtereenvolgens twee maal methode 1, en twee maal methode 2, gehanteerd. Vanaf maart 1977, met maandelijks verkopen, wordt afwisselend driemaal de ene, en daarna driemaal de andere, methode gebruikt 31). Op basis van de gepubliceerde gegevens is overigens niet af te leiden of, en zo ja in hoeverre, de prijsvaststellingsmethode op zich zelf van invloed is op de tot stand gekomen prijs resp. prijzen.

Voor de plaats van aflevering van het verkochte goud komen drie steden in aanmerking: New York, Londen en Parijs; per keer wordt één daarvan gekozen 32).

Zoals reeds gezegd, verkrijgt het TF zijn nieuwe middelen uit de winst die het IMF behaalt op de goudverkoppen; als „winst” wordt beschouwd de meeropbrengst boven de prijs van SDR 35 per ounce waartegen het TF het goud bij het IMF moet aankopen (zie tabel 8).

Het is belangwekkend om na te gaan of, en zo ja in hoeverre, de IMF-verkoppen de ontwikkeling op de goud-

25) Van de 61 in de eerste periode in aanmerking komende landen zouden er uiteindelijk 43 een lening verstrekt krijgen, waarvan 26 op basis van een „stand-by” of „extended” arrangement, en 17 met een speciaal 12-maands stabilisatieprogramma.

26) Hier is bedoeld: nieuwe middelen, waarbij dus wordt afgezien van aflossingen van, en renteontvangsten op, de uitgeleende bedragen, alsmede van inkomsten uit beleggingen.

27) Conform de IMF-beslissingen van juli 1977 en maart 1978 wordt een gedeelte van de winst *rechtstreeks* aan de ontwikkelingslanden geschonken. Aangezien het IMF geen (vaste) definitie van „ontwikkelingslanden” kent, is voor dit doel een lijst opgesteld met 104 landen; te zamen ontvangen zij een percentage van de bruto winst op de goudverkoppen gelijk aan de proportie van hun gezamenlijke quota ten opzichte van het totale IMF-quotum (per 31 augustus 1975), zijnde 27,8. In de eerste periode van het Trust fund verkregen de 104 ontwikkelingslanden aldus te zamen 27,8% van \$ 1.306 mln. (zie noot 36 sub 1, is \$ 363 mln.; elk land ontvangt daarvan in verhouding tot zijn quotum.

28) Zie echter voetnoot 36 sub 4.

29) In vier jaar zijn ruim 34 zeswekelijkse tijdvakken. Indien de totale te verkopen hoeveelheid van 25 mln. ounces goud precies wordt opgedeeld over 34 verkopen, geeft dit een gemiddelde van 735.294 per keer.

30) Tot maart 1977 waren (6 maal ca. 780.000 =) ca. 4.680.000 ounces verkocht. De nog te verkopen voorraad was derhalve op dat moment (25 mln. – 4,68 mln. =) 20,32 mln. ounces, die in de resterende 39 maanden (tot juni 1980) moesten worden verkocht; gemiddeld kwam zulks neer op 521.026 ounces per maandelijks verkoop.

31) Blijkbaar wil het IMF één prijssysteem gedurende een tijdvak van (ongeveer) 12 weken handhaven.

32) In de periode 2 juni 1976 tot en met 3 mei 1978, waarin 21 goudverkoppen geschieden, werd afgeleverd: in New York 15 maal, in Londen 4 maal, en in Parijs 2 maal.

Tabel 8. Belangrijkste resultaten van de goudverkopen van 2 juni 1976 t/m 3 mei 1978, ten behoeve van de financiering van de „eerste periode” van het Trust fund

Datum	Geboden (in 1.000 ounces)	Toegewezen	Gemiddeld geraliseerde prijs (in \$/ounce)	Winst	
				totaal (in \$ mln.)	per ounce (in \$)
1976					
2 juni	2.320,0	780,0	126,00	67,1	86,03
14 juli	2.114,0	780,0	122,05	64,0	82,05
15 september	3.662,4	779,2	109,40	53,8	69,05
27 oktober	4.214,4	780,0	117,71	60,3	77,31
8 december	4.307,2	780,0	137,00	75,4	96,67
1977					
26 januari	2.003,2	780,0	133,26	72,5	92,95
2 maart	1.632,8	524,4	146,51	55,6	106,03
6 april	1.278,0	524,8	149,18	57,0	108,61
4 mei	1.316,4	524,8	148,02	56,4	107,47
1 juni	1.014,0	524,8	143,32	53,9	102,71
6 juli	1.358,4	524,8	140,26	52,2	99,47
3 augustus	1.439,2	524,8	146,26	55,3	105,37
7 september	1.084,4	524,8	147,78	56,2	107,09
5 oktober	971,2	524,8	155,14	60,0	114,33
2 november	1.356,4	524,8	161,86	63,3	120,62
7 december	1.133,6	524,8	160,03	62,1	118,33
1978					
4 januari	984,4	524,8	171,26	67,7	129,00
1 februari	598,4	524,8	175,00	69,7	132,81
1 maart	1.418,0	524,8	181,95	72,9	138,91
5 april	1.367,6	524,8	177,92	70,9	135,10
3 mei	3.104,0	524,8	170,40	66,8	127,29
Totaal: 21 veilingen	Totaal: 38.678,0	Totaal: 12.550,8 (= 32,45% van de bidingen)	Gemiddeld: 148,59 (ongewogen) 145,62 (gewogen)	Totaal: 1.313,1	Gemiddeld: 107,49 (ongewogen) 104,62 (gewogen)

markt hebben beïnvloed. Een dergelijk onderzoek valt, evenals een nadere analyse van de vraagfluctuaties bij de goudveilingen, echter buiten de opzet van dit artikel 33).

Uitkeringen

Zoals vermeld in de paragraaf „Voorwaarden” onderscheidt het Trust fund twee tweejaarlijkse perioden waarin leningen worden verstrekt. Alleen de eerste periode, die loopt van 1 juli 1976 tot en met 30 juni 1978, is thans voor ons relevant.

Uitkeringen worden verstrekt in januari en juli van elk jaar, en worden als volgt vastgesteld. Allereerst wordt bepaald welk totaalbedrag beschikbaar wordt gesteld; dit bedrag wordt uitgedrukt als percentage van het totale quotum (per 31 december 1975) van alle 61 landen die in principe op het TF mogen trekken, zijnde SDR 3.760 mln. Elk land dat zijn aanvraag ziet goedgekeurd, ontvangt dan een bedrag gelijk aan dit aldus berekende percentage van zijn quotum.

Zo werd in januari 1977, toen de eerste lening werd verstrekt, in totaal SDR 198 mln. ter beschikking gesteld 34), wat 5,3% van SDR 3.760 mln. is. De twaalf landen waaraan een lening werd gegeven, ontvingen toen dus elk 5,3% van hun resp. quotum, in totaal ging het om een bedrag van SDR 31,6 mln.; het restant (ca. SDR 166 mln.) werd gereserveerd voor eventueel (later) gebruik door de overige 49 (van de 61) landen.

In juli 1977 vond een tweede uitkering plaats aan de 12 landen die ook in januari al op het TF hadden getrokken, alsmede aan (toevallig ook) 12 andere landen voor welke dit dus de eerste keer was dat zij bij het TF leenden. Het quotumpercentage dat het individuele leningbedrag bepaalt, werd nu 5,4%. De 12 „nieuwe” landen leenden deze 5,4%, plus de in januari voor hun gereserveerde 5,3%, is 10,7% van hun resp. quotum. De 12 landen die in januari al een beroep op het TF hadden gedaan, konden alleen voor de bijkomende 5,4% van hun resp. quotum terecht.

De derde lening (in de eerste periode) was in januari 1978. Het quotumpercentage was 6,6, hetwelk de grootte van de lening bepaalde voor de 24 landen die in januari en/of juli 1977 al in totaal voor 10,7% van hun resp. quotum hadden geleend. Elf landen die nog niet eerder bij het TF hadden

aangeklopt, konden nu (10,7% + 6,6% =) 17,3% van hun resp. quotum lenen 35).

Na januari 1978 hadden dus (12 + 12 + 11 =) 35 van de 61 landen de mogelijkheden die het TF biedt, benut. Het quotum van deze 35 landen te zamen was SDR 1.733,0 mln.; het TF had toen derhalve een bedrag van (17,3% van SDR 1.733,0 mln. =) SDR 299,809 mln. uitgeleend.

Op 27 juli 1978 vond de vierde lening (de laatste van de eerste periode) plaats: een bedrag van SDR 541 mln. werd aan 43 landen (waaronder dus 8 nieuwe, ten opzichte van januari 1978) verstrekt, om het fonds voor de eerste periode uit te putten.

Slot

In totaal heeft het TF in de eerste periode ca. SDR 841 mln. 36) uitgekeerd aan 43 van de 61 potentieel in aanmerking komende ontwikkelingslanden; het totaalbedrag vormt 41,4% van het gezamenlijke quotum van deze 43 landen. Hoewel ruim 70% van het aantal van 61 landen het TF inderdaad benutte, vormen de quota van deze 43 landen te zamen niet meer dan 54% van de 61 landen 37). Onder de 18 landen die althans in de eerste periode geen gebruik hebben gemaakt van de betalingsbalanssteun van het TF, vinden we India, Indonesië en Nigerië 38); het is ons niet bekend of deze landen geen aanvraag hebben ingediend, dan wel of zij (nog) geen goedkeuring hebben verkregen. Gezien de niet al te stringente eisen die aan een te overleggen programma van economisch beleid worden gesteld, zouden wij eerder de eerstgenoemde mogelijkheid aannemelijk achten. Dit zou een aanduiding zijn dat het Trust fund toch als (nog) niet geheel geslaagd bestempeld moet worden. Gegeven de lage rente, is voor deze conclusie wellicht het relatief kleine bedrag dat per land geleend kan worden verantwoordelijk.

Het IMF heeft inmiddels besloten dat voor de tweede tweejaarlijkse periode nog maar 59 landen in aanmerking komen voor een TF-lening: Guatemala, Mauritius en Paraguay zijn geschrapt van de lijst van mogelijke gegadigden, en Zambia is daaraan toegevoegd. De bovengrens van het nationaal inkomen per hoofd van potentiële leners is nu gelegd bij \$ 520 in het jaar 1975. Te zamen vormen de quota van de 59 landen 13% van het totale IMF-quotum, een zelfde proportie als de 61 landen van de eerste periode. Op 28 juli 1978 hadden 7 landen (waaronder Zambia) zich reeds gekwalificeerd voor de eerste uitkering in de tweede periode, in januari 1979.

Recente ontwikkelingen

In mei 1978 werd bekend dat, gezien de ervaring gedurende

33) In het oorspronkelijke werkstuk is wel enige aandacht besteed aan de invloed van vraag en aanbod op het verloop van de goudprijs.
34) Van juni 1976 tot januari 1977 werden de inkomsten van het TF aangewend voor het creëren van een noodzakelijk geachte hoeveelheid werkkapitaal, en voor het doen van investeringen (in VS-obligaties).

35) Dit betekent dat het TF in januari 1978 in totaal 17,3% van SDR 3.760 mln. = SDR 650,48 mln. ter beschikking kon stellen aan alle 61 landen te zamen.

36) Het totale bedrag van SDR 841 mln. is als volgt tot stand gekomen: 1. bruto winst uit goudverkopen \$ 1.306 mln. (zie tabel 8, die echter tot een iets hoger bedrag, namelijk ca. \$ 1.313 mln., komt); 2. plus inkomen uit investeringen, SDR 50 mln., en leningen SDR 1 mln.; 3. minus indirecte restitutie aan ontwikkelingslanden \$ 363 mln. (zie voetnoot 27); 4. plus terugstorting van de indirecte restitutie door voornamelijk de rijkste OPEC-landen ca. \$ 33 mln.; 5. minus onkosten SDR 2 mln.; 6. minus koersverliezen SDR 59 mln. (de \$-investeringen worden in SDR's gewaardeerd).

37) Het bedrag van SDR 841 mln. is daarom weliswaar 41,4% van het quotum van de 43 lenende landen, maar niet meer dan 22,4% van het quotum van alle 61 landen.

38) Het quotum van deze drie (grote) landen, uitgedrukt als percentage van het quotum van alle 61 landen te zamen, is resp. 25.000,6, 915 en 3.590; te zamen dus alleen al 35,5% van alle in aanmerking komende landen.

de eerste tweejaarlijkse periode opgedaan, en na de „Second Amendment of the Articles of Agreement” 39), een voor de ontwikkelingslanden belangrijke wijziging doorgevoerd zal worden in de voorwaarden waaronder de goudverkoop geschiedt: (vooralsnog) voor een periode van 12 maanden zullen ook niet-concurrerende biedingen door ontwikkelingslanden te allen tijde gehonoreerd worden, en wel tegen de gemiddeld gerealiseerde prijs van de desbetreffende verkoop 40).

De per keer aangeboden hoeveelheid goud werd van 525.000 ounces teruggebracht tot 470.000 ounces bestemd voor concurrerende biedingen, zodat er aldus (enige) ruimte werd gecreëerd voor de niet-concurrerende biedingen van ontwikkelingslanden. Elk ontwikkelingsland heeft een optie voor het gedeelte van 25 mln. ounces dat gelijk is aan het aandeel van zijn quotum (per 31/8/1975) in het totale IMF-quotum van SDR 29.213 mln. 41); een geuite optie dient gerealiseerd te worden vóór 31 mei 1979 (de datum waarop voorlopig deze nieuwe regeling eindigt).

Op 26 mei 1978 deelde het IMF mee dat 39 ontwikkelingslanden de optiemogelijkheid hadden benut; de quota van deze landen (waarvan de namen — nog — niet zijn vrijgegeven) te zamen bedragen 14,62% van het IMF-totaal, zodat onder deze optie maximaal 3,655 mln. ounces (van de 12,5 mln. van de tweede periode) aangekocht kunnen worden. Indien alle opties gerealiseerd zouden worden, zou dus slechts ruim 8,8 mln. ounces overblijven voor concurrerende biedingen.

Een minder spectaculaire verandering in de toewijzingsprocedure is dat per juni 1978 alleen nog de „bid price”-methode gehanteerd wordt voor de prijsvaststelling 42).

De resultaten van de goudverkoop van juni t/m oktober 1978, voor zover voor ons relevant, zijn aangegeven in tabel 9. Na de lichte daling van de goudprijs in het voorjaar van 1978, is de prijs (geheel volgens de trend van de laatste jaren) weer gaan stijgen. Op vrijdag 28 juli 1978 bereikte de goudprijs voor het eerst het niveau van meer dan \$ 200 per ounce. We mogen er van uitgaan dat deze beweging doorwerkt bij de IMF-verkopen (zie tabel 9). De prijs waartegen TF het goud (bij het IMF) inkoopt, is echter vastgesteld in SDR's. Het hangt dus af van het onderling koersverloop van dollar en SDR (in welks „mandje” van 16 valuta's de dollar overigens voor 33% vertegenwoordigd is 43) in hoeverre, gegeven de verkochte hoeveelheid, het TF door deze ontwikkeling zijn winsten (luidende in dollars) en zijn uitleningscapaciteit (uitgedrukt in SDR's) beïnvloed ziet.

Supplementary financing facility 44)

In het voorjaar van 1977 kwam het IMF tot de conclusie dat er behoefte was aan een aanvullende financieringsmogelijkheid voor (ook in de komende jaren nog in vele landen verwachte) relatief grote betalingsbalanstekorten. In principe zouden alle lidlanden van het te stichten fonds moeten kunnen profiteren, maar men dacht hierbij toch wel speciaal aan de ontwikkelingslanden waarvoor trekkingen via de gewone krediet-tranches niet toereikend zijn voor het herstel van betalingsbalansevenwicht.

In de hoopvolle verwachting dat de betalingsbalansproblemen niet permanent zouden zijn, zou de nieuwe faciliteit een tijdelijk karakter moeten hebben; het fonds zou daarom met geleende middelen gefinancierd (kunnen) worden. Toen in augustus 1977 bleek dat over een beginkapitaal van ruim SDR 8,7 mrd. beschikt zou kunnen gaan worden, werd het besluit genomen het SFF op te richten. Bij het hierna volgende moet men zich echter wel bedenken dat het SFF feitelijk (nog) niet functioneert; hierop komen we nog terug.

Financiering

Vijftien landen 45) werden bereid gevonden het SFF te financieren voor een totaal bedrag van SDR 8.735 mln. 46).

Tabel 9. Belangrijkste resultaten van de eerste vijf goudverkoop, vanaf 7 juni 1978, ten behoeve van de financiering van de „tweede periode” van het Trust fund; niet-concurrerende biedingen door ontwikkelingslanden

	Datum				
	7 juni 1978	5 juli 1978	2 augustus 1978	6 september 1978	4 oktober 1978
Concurrerend					
— geboden	1.072,4	797,2	1.467,6	773,2	805,6
— toegewezen (in 1.000 ounces)	470,0	470,0	470,0	470,0	470,0
Niet-concurrerend geboden en toegewezen (in 1.000 ounces)	925,2	20,8	70,0	133,6	134,4
Landen	India, Kenia, Mexico, Nepal, Tanzania	Cyprus, Mauretanie	Cyprus, Filippijnen	Korea, Filippijnen	Columbia
Totaal toegewezen (in 1.000 ounces)	1.395,2	490,8	540,0	603,6	604,4
Gemiddeld gerealiseerde prijs (in \$/ounce)	183,09	184,14	203,28	212,50	223,68
Winst					
— totaal (in \$ mln.)	195,7	68,9	85,9	101,4	108
— per ounce (in \$)	140,27	140,38	159,07	167,99	178,69

a) Quotumpercentage resp.: 3,22; 0,16; 1,27; 0,04; 0,14; te zamen: 4,83%, dus optie voor 4,83% van 25 mln. ounces (= 1.207.500 ounces).

b) Te zamen optie voor 0,93% van 25 mln. ounces (= 232.500 ounces); gekochte hoeveelheid: 224.400 ounces.

c) Optie voor 0,54% van 25 mln. ounces (= 135.000 ounces).

Tot 30 juni 1978 zou de creditrente 7% per jaar zijn; voor elke zesmaandelijkse periode daarna zou de rentevergoeding gelijk zijn aan de gemiddelde rente op vijfjarige VS-overheidsobligaties.

De vorderingen van de crediteuren zullen (zonder tussenkomst van het IMF) overdraagbaar zijn, en zullen opeisbaar zijn bij het IMF wanneer het desbetreffende land zélf betalingsbalansproblemen heeft.

39) De „Second Amendment” van 1 april 1978 betreft o.a. de wisselkoers(politiek), de verdere ontmanteling van het monetaire goud, en de grotere rol van SDR's.

40) Strikt formeel genomen, geldt deze mogelijkheid alleen voor die 104 ontwikkelingslanden welke gerechtigd zijn om direct een deel te ontvangen van de winst op de IMF-goudverkoop (zie voetnoot 27).

41) Om voor enkele ontwikkelingslanden een idee te geven van de orde van grootte waarom het hier gaat: India 3,2%; Indonesië 0,9%; Pakistan 0,8%; Egypte 0,6%; Bangladesh 0,4% (op één decimaal afgerond). Elk heel procent impliceert een optie voor in totaal 250.000 ounces (zie de noten bij tabel 9).

42) De laatste drie keer vóór de goudveiling in juni 1978 was overigens de „bid price”-methode ook al aan de beurt geweest.

43) Per 1 juli 1978 zijn de valuta's van Iran (voor 2%) en van Saoedi-Arabië (voor 3%) in de SDR opgenomen, in plaats van de munten van Denemarken en Zuid-Afrika. De Nederlandse gulden telt voor 5% (was 4½%) mee in de waardebeoordeling van de SDR.

44) Ook wel genoemd de „Witteveen facility”, vanwege de sterke persoonlijke betrokkenheid van deze vijfde, nu afgetreden, Managing Director bij het ontwerp van dit fonds.

45) Zeven industrielanden (België, Canada, Japan, Nederland, de VS, West-Duitsland, Zwitserland), zeven olie-exporterende landen (Aboe Dhabi, Iran, Koeweit, Nigerië, Qatar, Saoedi-Arabië, Venezuela) en Guatemala. Participatie in de financiering blijft overigens openstaan voor andere lidlanden met sterke externe posities.

46) De grootste toezeggingen kwamen van Saoedi-Arabië, de VS en West-Duitsland met resp. SDR 2.150 mln., SDR 1.450 mln. en SDR 1.050 mln.; Nederland zou deelnemen voor SDR 100 mln.

Voorwaarden

Een aanvragend land zal allereerst moeten aantonen dat trekkingen in de gewone krediet-tranches ontoereikend zijn, en dat het gewenst is dat de aflossingsperiode langer is dan de 3-5 jaar zoals behorend bij de gewone trekkingsrechten. Het verzoek om voor een lening in aanmerking te komen, moet vergezeld gaan van een overzicht van de economische politiek die gevoerd zal worden ter oplossing van de betalingsbalansproblemen.

Een SFF-lening kan belopen:

- maximaal 102,5% van het quotum in geval van financiering onder „stand-by arrangements” die reiken tot in de bovenste (van de vier, elk 25% van het quotum bedragende) krediet-tranches; SFF kan namelijk aan de vier tranches toevoegen: resp. $1 \times 12,5\%$ en $3 \times 30\% = 102,5\%$;
- dan wel: maximaal 140% van het quotum in geval van financiering onder „extended arrangements”. Aangezien onder EFF (zie aldaar) maximaal 140% kan worden getrokken, verdubbelt SFF dan de leningsmogelijkheden.

De voorwaarden die het IMF stelt bij gebruik van EFF zijn aanmerkelijk zwaarder dan bij een „stand-by arrangement”; het zal dus van de omstandigheden afhangen naar welke van de twee faciliteiten, waaronder een SFF-lening kan worden aangegaan, de voorkeur van het kredietvragende land uitgaat.

De debetrente zal, door middel van een opslag van 0,2 punt (na enkele jaren: 0,325 punt), gekoppeld zijn aan de (variabele) creditrente van het SFF.

Een debiteurland zal moeten aflossen in gelijke jaarlijkse termijnen, te beginnen uiterlijk $3\frac{1}{2}$ jaar, en te beëindigen niet later dan 7 jaar, na de lening.

Slot

Bij de oprichting van de SFF in augustus 1977 was men nogal optimistisch gestemd over het verwachte tijdstip waarop deze faciliteit zou kunnen gaan functioneren: de creditrente was immers al vastgesteld tot de datum 30 juni 1978, en ook andere regelingen wezen daarop 47).

Het Amerikaanse Congres maakte echter bezwaren tegen een bijdrage door de VS aan de SFF, waardoor de toezegging van de VS nog altijd niet daadwerkelijk is gehonoreerd. In de VS zijn namelijk enerzijds stemmen opgegaan die vinden dat het geld beter besteed kan worden om de eigen betalingsbalanstekorten af te dekken, anderzijds worden allerlei amendementen ingediend in de richting van het weigeren van hulp aan landen die de mensenrechten schenden. Het is mogelijk dat toch nog in de loop van 1978 de goedkeuring van het Congres loskomt 48); zouden de VS zich echter definitief uit de SFF terugtrekken, dan zal het fonds voorlopig althans niet kunnen starten, aangezien waarschijnlijk andere landen hun toezeggingen dan ook niet gestand zullen doen 49).

Slotbeschouwing

Een van de doelstellingen van het IMF is het steunen van landen met tijdelijke betalingsbalanstekorten door middel van leningen, waaraan in het algemeen voorwaarden zijn verbonden met betrekking tot de terugbetaling en de te voeren economische politiek. Ieder lidland heeft in beginsel hetzelfde kwalitatieve recht om gebruik te maken van de verschillende faciliteiten die het IMF biedt 50); bij het IMF zijn dan ook formeel geen speciale voorzieningen onder te brengen voor ontwikkelingslanden. Materieel zijn de recente IMF-faciliteiten echter wel degelijk ontworpen om vooral de ontwikkelingslanden te steunen; immers, de (niet-olieproducerende) ontwikkelingslanden zijn wel het ernstigst gedupeerd door de gevolgen van de oliecrisis, hetgeen wat betreft hun internationale economische relaties tot uitdrukking komt in persistente en grote betalingsbalanstekorten.

Zo was het Oliefonds eigenlijk bestemd voor leningen aan ontwikkelingslanden, omdat de arme landen extra zwaar werden getroffen door de stijging van energiekosten en importprijzen 51); kredieten uit het Oliefonds zouden de tijdelijke moeilijkheden moeten overbruggen, terwijl bezuinigingsprogramma's moesten zorgen voor een daling van de importwaarde van de olie(producten). Als echt IMF-fonds was het OFF echter toegankelijk voor alle (ook de meer ontwikkelde en de industriële) lidlanden, en hoewel inderdaad de ontwikkelingslanden qua aantal (namelijk: 45) het meest gebruik van deze faciliteit hebben gemaakt, beliep de waarde van hun leningen toch slechts ca. 37% van het totale bedrag.

De Subsidy account is uitdrukkelijk ingesteld om alleen de 39 allerarmste (MSA-)ontwikkelingslanden althans een deel van de rentekosten te vergoeden welke drukken op de leningen van het OFF(-1975). Formeel kan daarom SA geen IMF-faciliteit zijn, en wordt dan ook via een afzonderlijke rekening geadministreerd; mutatis mutandis is zulks ook van toepassing op het Trust fund.

De Extended fund facility is de enige permanente faciliteit van de hier behandelde fondsen: het Oliefonds is reeds afgesloten; de SA is gekoppeld aan (rentebetalingen op) OFF-leningen, en daarom een aflopende zaak; het TF wordt gevoed uit (de winsten op) de tot 25 mln. ounces beperkte goudverkoop; de SFF, met een aan de crediteurlanden terug te betalen uitleningspotentie, zou ook maar een tijdelijke levensduur hebben.

Over de Supplementary financing facility ten slotte kan nog geen oordeel gegeven worden zolang niet gebleken is hoe dit fonds (eventueel) functioneert. Het IMF zelf sprak in mei 1978 wel zijn bezorgdheid uit over het feit dat het SFF, bijna een jaar na formele oprichting, zijn werkzaamheden nog niet kan verrichten.

De totale indruk die de recente IMF-faciliteiten achterlaten, is niet al te gunstig: de tijdelijke fondsen functioneren nog niet (de SFF), niet voldoende (het TF), of niet meer (het OFF), maar zijn qua uitgangspunt in ieder geval toch al niet afgestemd op de behoefte van de ontwikkelingslanden met hun vooraansnog chronische omvangrijke betalingsbalanstekorten, terwijl de permanente financieringsbron (de EFF) blijkbaar niet bijzonder attractief is 52).

In deze slotparagraaf past nog een enkel woord over het belang van een IMF-trekking voor het debiteurland. Hoewel de bedragen die het IMF kan verschaffen, niet al te groot zijn in verhouding tot de behoeften, heeft een IMF-lening toch een bijzondere betekenis voor een land: de goedkeuring die het IMF hecht aan een programma van economisch beleid dat de

47) Namelijk: overgangsbepalingen (waarop hier niet verder wordt ingegaan) van toepassing vóórdat de „Second Amendment of the Articles of Agreement”, die inmiddels reeds op 1 april 1978 in werking is getreden, zou worden goedgekeurd.

48) Gebaseerd op de verwachting dat het Amerikaanse Congres de SFF zal goedkeuren, is reeds een overeenkomst met Turkije afgesloten voor een „stand-by” van SDR 374 mln., waarvan de effectivering nog altijd niet kan geschieden.

49) Bovendien is bepaald dat de SFF eerst effectief zal worden o.a. wanneer ten minste SDR 7,75 mrd. is gestort; gegeven de huidige toezeggingen, kan het totale bedrag zonder de VS niet groter worden dan $(8.735 - 1.450) =$ SDR 7.285 mln. Overigens hebben de VS met een quotum van ca. 21% in het IMF nog altijd een vetorecht (gekwalificeerde meerderheid: 85%).

50) Hierbij wordt dus afgezien van kwantitatieve aspecten, zoals het gebruik van financiële rechten en stemrechten, die gerelateerd zijn aan het quotum van een land.

51) Daarbij kwamen natuurlijk nog de toegenomen importrestricties door, en verminderde exportmogelijkheden naar, de industrielanden.

52) De tijdelijke fondsen zijn in zoverre niet geslaagd in hun opzet dat ze kennelijk onvoldoende middelen verstrekken om de structurele problemen van de ontwikkelingslanden op te lossen. In een recent persbericht (NRC Handelsblad van 5 september 1978) lezen we dat GATT voor 1978 voor de niet-olie-exporterende ontwikkelingslanden een tekort op de handelsbalans voorziet van ca. \$ 33 mrd. („Dat is elf miljard dollar meer dan het tekort in 1977”). „Voor industrielanden, ... en olie-exporterende landen stelt GATT grotere overschotten ten opzichte van de andere landen in het vooruitzicht” (ca. \$ 10 mrd. resp. ca. \$ 27,5 mrd.). Vergelijk tabel 1!

leningsaanvraag vergezelt, verhoogt de internationale kredietwaardigheid, zodat andere landen en/of particuliere banken

Tabel 10. Algemene IMF-faciliteiten a) zonder resp. met Supplementary financing facility, als percentage van het quotum

	Tranche policy	Extended facility
<i>Permanente</i>		
Buffer stock financing	50,0	50,0
Compensatory financing	+ 75,0	+ 75,0
	125,0	125,0
Reserve-tranche b)	25,0	25,0
Krediet-tranches		
— eerste: 1 x 25%	25,0	25,0
— hogere: 3 x 25%	- 75,0	-
Extended facility	+ 140,0	+ 140,0
Totaal zonder SFF	+ 250,0	+ 190,0
	250,0	315,0
<i>Tijdelijk (nog niet effectief)</i>		
Supplementary financing		
• onder gewone krediet-tranches		
1 x 12,5% + 3 x 30%	102,5 c)	
• onder Extended facility		140,0 c)
	+ 140,0	+ 140,0
Totaal met SFF	352,5	455,0

a) Het Oliefonds is in deze tabel niet vermeld, omdat onder deze faciliteit geen uitkeringen meer verstrekt worden; de landen die van het OFF geleend hebben, deden zulks voor gemiddeld 75% van hun respectieve quotum. Het Trust fund en de Subsidy account zijn hier niet opgenomen omdat het geen algemene, maar uitdrukkelijk voor ontwikkelingslanden bedoelde, faciliteiten zijn.

b) na de „Second Amendment” is dit de benaming voor de voormalige „goud-tranche”: een land behoeft nu de eerste 25% van zijn quotum niet meer te storten in goud, maar dient te betalen in valuta die het IMF acceptabel acht, in SDR's, of eventueel zelfs in de eigen valuta (het goud is uit alle IMF-transacties verwijderd als betaalmiddel). Een trekking in de reserve-tranche is, evenals de goud-tranche dat was, automatisch in de zin van niet-conditioneel, maar behoeft nu niet teruggekocht te worden (de reserve-tranche zou immers eventueel al in eigen valuta voldaan kunnen zijn).

c) In bijzondere omstandigheden kan dit maximum nog worden overschreden (trekkingen boven de hogere krediet-tranches resp. boven de Extended facility zullen altijd onder de SFF vallen).

(een grotere) geneigdheid krijgen óók bij te springen 53). Een ander aspect is dat de praktijk uitwijst dat een land de inwilliging door het IMF van een aangevraagde lening kan gaan vertalen in een goedkeuring niet alleen van de economische politiek, maar van „de” politiek; een dergelijke interpretatie van verkregen trekkingsrechten 54) wordt dan vooral gebruikt als contra-argument jegens tegenstanders van het regime.

Ter afsluiting geven we in tabel 10 een overzicht van de algemene (voor alle lidlanden openstaande) IMF-trekkingsmogelijkheden zoals deze momenteel, resp. in de toekomst eventueel met SFF, verdeeld zijn over de verschillende faciliteiten.

Fred van Dongen
Kees Piet Hazenoot
Aert Ketting
Paul Meijis

53) Een recent voorbeeld is Portugal. Op 4 mei 1978 verkreeg dit land een IMF-lening van \$ 50 mln. Pas hierna stonden er 13 industrielanden klaar met een extra krediet van in totaal \$ 750 mln. De importantie van de IMF-trekking was dus minder gelegen in de grootte van het bedrag dan wel in de functie van paspoort dat toegang gaf tot de wél omvangrijke steun. Overigens geldt deze katalysator-werking van het IMF in veel mindere mate voor ontwikkelingslanden; vandaar dat vooral ontwikkelingslanden, die voornamelijk op het IMF zelf zijn aangewezen, pleiten voor (verdere) vergroting van quota en trekkingsfaciliteiten.

54) Vooral „stand-by arrangements” die snel te krijgen zijn, lenen zich hiertoe; er zijn landen die ze praktisch permanent aanhouden, zonder ze (geheel) te benutten. Ultimo juni 1978 waren 17 „stand-by arrangements” goedgekeurd voor een bedrag van SDR 5,1 mrd.; hiervan was SDR 3,1 mrd. onbenut gelaten.

De Nederlandsche Middenstandsbank N.V. is een financiële instelling met circa 8500 medewerkers, die werkzaam zijn bij het hoofdkantoor in Amsterdam Nieuw-Zuid en bij de ruim 450 kantoren in Nederland.

Het Economisch Bureau, gevestigd op het hoofdkantoor, maakt deel uit van de Stafgroep Marketing & Planning. Als zodanig is het belast met de analyse van nationale en internationale economische ontwikkelingen ter ondersteuning van de bedrijfsvoering. Door de snelle evolutie in het maatschappelijk gebeuren neemt niet alleen het belang van dit werk voortdurend toe, het wordt ook moeilijker, interessanter en uitdagender.

Wij vragen een

bedrijfsekonoom

met een afgeronde academische opleiding, een goed analytisch inzicht en de kennis - of de bereidheid zich de kennis eigen te maken - van enige statistische technieken die in de functie-uitoefening een belangrijke rol zullen spelen.

Inzicht in de makro-economische problematiek is gewenst. Leeftijd tot 35 jaar.

Een gedeelte van de analyse concentreert zich op het onderzoek van de ontwikkelingen in de diverse bedrijfstakken van de economie, omdat de sektorale ontwikkelingsgang in hoge mate bepalend blijkt te zijn voor de financiële uitkomsten van het bedrijfsleven.

Degene, die zich wil bezighouden met het systematisch evalueren van beschikbare bedrijfstakinformatie, het konstrueren van bedrijfstakontwikkelingspatronen voor de korte en de middellange termijnen en met de analyse van de gevolgen ervan voor de financiële sektor, komt in aanmerking om het onderzoeksteam op het Economisch Bureau te versterken.

Informereren en solliciteren kunt u bij mevrouw W. Lemaire, afdeling Personeelszaken, postbus 1800, 1000 BV Amsterdam. Telefoon: 020-5432121.

NMB
NEDERLANDSCHE MIDDENSTANDBANK

Internationale handel en milieuverontreiniging: de vervuilingbalans

DRS. ING. J.B. VOS*

In het kader van het ontwikkelen van een sectorbeleid, dat strookt met de doelstellingen van selectieve groei, is het van belang te weten in hoeverre met de Nederlandse export vervuiling gepaard gaat. Een hulpmiddel daarbij kan de vervuilingbalans zijn die weergeeft welke hoeveelheid vervuiling samenhangt met de uitvoer van goederen en diensten en welke hoeveelheid met de invoer hiervan. Per saldo blijkt Nederland „een vuilimporteur” te zijn, waarvoor vooral de chemische basisindustrie verantwoordelijk kan worden gesteld. In onderstaand artikel wordt uiteengezet hoe de vervuilingbalans kan worden opgesteld en welke betekenis eraan kan worden gehecht.

Inleiding en context

Rond het jaar 1970, toen in brede kring het inzicht ontstond dat de kwaliteit van ons milieu steeds meer te wensen overlaat, is in Nederland de discussie op gang gekomen m.b.t. de vraag in hoeverre de groei van de economie in een milieuvriendelijker richting zou moeten worden omgebogen en in hoeverre de traditionele doelstellingen van economische politiek daartoe zouden moeten worden aangepast of aangevuld. Een belangrijk moment in deze discussie is geweest het verschijnen van de *Nota selectieve groei* 1), waarin het regeringsstandpunt t.a.v. deze kwestie is neergelegd.

In de nota wordt gesteld dat een beleid gericht op selectieve groei twee hoofdthema's kent, te weten continuïteit en selectiviteit. Bij het eerste thema gaat het met name om het streven naar „volledige en volwaardige werkgelegenheid”, vooral door stimulering van investeringen in bedrijven. Bij het tweede thema staat de regering een beleid voor ogen, waarin rekening wordt gehouden met de belangen van maatschappelijke „facetten” als ruimtelijke ordening, het verantwoord omgaan met schaarse grondstoffen en energie, internationale arbeidsverdeling, alsmede het behoud van een leefbaar milieu. Deze doelstellingen dienen onder meer in de vorm van „sectorbeleid” te worden nagestreefd.

Hoewel de nota stelt, dat „op lange termijn . . . de selectiviteit . . . (kan) bijdragen tot de continuïteit; mede om deze reden zou het kortzichtig zijn de genoemde „facetten” bij tegenvallende resultaten ten aanzien van de continuïteit uit het oog te verliezen” 2), is het duidelijk dat op korte termijn continuïteits- en selectiviteitsdoelstellingen met elkaar in conflict kunnen komen (en zijn gekomen). Bij dergelijke conflicten is van belang welke prioriteit beleidsbepalende instanties aan beide doelstellingscomplexen toekennen. Er is

al eens gesteld 3) dat in het voorgestane sectorbeleid doelstellingen t.a.v. selectiviteit in feite een marginale rol spelen. Deze marges worden kleiner, naarmate de continuïteit meer in gevaar komt, een situatie die zich heden ten dage duidelijk voordoet.

In dit licht bezien is het niet verwonderlijk dat ook het beleid ten aanzien van het milieubehoud momenteel niet aan deze conflictsituaties ontkomt. Men denke bijvoorbeeld aan het slechts langzaam op gang komen van het formuleren van een door de overheid te voeren consumptiebeleid 4), in een tijd waarin vrij algemeen stimulering van de consumptieve vraag als een van de instrumenten wordt gezien om uit de economische recessie te geraken.

Gegeven deze conflictsituaties, waarin op korte termijn doorgaans aan continuïteitsinspanningen voorrang wordt gegeven, is het zaak om naar alternatieve wegen te zoeken ten einde uit deze impasse te komen. Deze zullen met name moeten worden gezocht in structurele maatregelen die eerst op lange termijn effect zullen sorteren. Maatregelen die zijn gericht op economische activiteiten van productieve aard kunnen onder het hoofd sectorbeleid (of: sector-structuurbeleid) worden verzameld, wat tot doel heeft, „. . . sectorontwikkelingen beter te laten sporen met de wenselijke selectieve groei” 5).

Een vorm van sectorbeleid zou kunnen zijn het (extra) stimuleren van bedrijfssectoren die met relatief geringe milieueffecten hun goederen en diensten voortbrengen, en het gelijktijdig ontmoedigen van uitbreiding van sectoren die een relatief grote milieuverontreiniging veroorzaken. Bij een dergelijk beleid dient men zich af te vragen welke effecten ontstaan t.a.v. de continuïteitsdoelstellingen zoals inkomen en werkgelegenheid. Recent is een rapport van het Instituut

* Verbonden aan het Instituut voor Milieuvraagstukken aan de Vrije Universiteit te Amsterdam.

1) Ministerie van Economische Zaken, *Selectieve groei. Economische structuurnota*, Staatsuitgeverij, 's-Gravenhage, 1976.

2) Idem, blz. 7.

3) J.B. Opschoor, Sectorpolitiek, milieubeleid en selectieve groei (I), *ESB*, 15 december 1976.

4) Van een consumptiebeleid is impliciet voor het eerst sprake in het *Jaarrapport overheidsbeleid consumentenangelegenheden 1973-1974*. In het jaarrapport 1976-1977 wordt consumptiebeleid als volgt omschreven (blz. 44): „het consumptiebeleid beoogt het tot stand brengen van voorwaarden ter bevordering van optimale behoeftenbevrediging door middel en als gevolg van de aanschaf van het gebruik van goederen en diensten, een en ander in wisselwerking met de doelstellingen van het sociaal-economische en het facettenbeleid (. . .) Met nadruk staat er optimaal en niet maximaal. Immers de andere doelstellingen zijn enerzijds min of meer zwaarwegende randvoorwaarden, waarmee een consumptiebeleid bij het nastreven van haar eigen doelstelling ter dege rekening zal moeten houden. Zo zullen bij het voeren van een consumptiebeleid ook de mogelijke effecten aan de aanbodzijde in het oog moeten worden gehouden, met name in verband met de werkgelegenheid”.

5) Op. cit., blz. 231.

voor Milieuvraagstukken verschenen waarin onder meer op deze vragen wordt ingegaan 6).

De vervuilingsbalans

Een van de analyses in dit rapport betreft het opstellen van een *vervuilingsbalans* van de Nederlandse handel met het buitenland. De reden voor het opstellen van zo'n balans is als volgt te formuleren. De productie van goederen en diensten in Nederland vindt uiteindelijk plaats t.b.v. intermediair en finaal gebruik in binnen- en buitenland, zodat een onderscheid is te maken tussen het terugdringen van de vervuiling als gevolg van productie t.b.v. binnenlandse aanwending en van de vervuiling als gevolg van productie t.b.v. de export. Wanneer we ons concentreren op dit laatste deel van de vervuiling dan moeten we bedenken dat deze vervuiling binnenslands op het milieu drukt, terwijl de productie, die deze verontreiniging tot gevolg heeft, in het buitenland wordt aangewend. Import van produkten door Nederland houdt de omgekeerde situatie in, zodat het saldo van deze vervuilingshoeveelheden laat zien of Nederland het eigen milieu t.b.v. het buitenland vervuult, of dat juist het tegendeel het geval is. Wanneer de opstelling van vervuilingbalansen aangeeft dat per saldo Nederland t.b.v. het buitenland vervuult, dan kan daarin aanleiding worden gevonden om bij het denken over de mogelijkheden van selectieve groei de exportsector nadrukkelijk te betrekken. Een evenwichtige vervuilingbalans fungeert daarbij niet zozeer als doel op zichzelf, maar meer als randvoorwaarde voor een ten aanzien van de exportsector te voeren selectieve-groeibeleid. Het stellen van deze randvoorwaarde kan op grond van rechtvaardigheidsoverwegingen worden verdedigd; Nederland behoeft zich immers een positie als „vuilimporteur” niet zonder meer te laten aanleunen. Bovendien kan worden gesteld dat het dichtbevolkte en hooggeïndustrialiseerde Nederland geen comparatieve kostenvoordelen voor relatief vervuilende productieprocessen heeft. In het licht van de theorie der internationale economische betrekkingen volgt daaruit dat Nederlandse vervuilingbalansen met een positief saldo in het algemeen een situatie van niet-optimale allocatie weergeven.

De vervuilingbalans 7) geeft weer welke hoeveelheid vervuiling samenhangt met de uitvoer van goederen en diensten en welke hoeveelheid met de invoer daarvan. In het door het Instituut voor Milieuvraagstukken verrichte onderzoek zijn vervuilingshoeveelheden geraamd welke samenhangen met de voortbrenging van een eenheid eindprodukt, per bedrijfsklasse, voor een groot aantal vuilsoorten. Raming van de vervuiling per eenheid eindprodukt betekent, dat tevens is meegeteld de vervuiling die in aan de voortbrenging van dit produkt voorafgaande productiefasen werd gegenereerd. De gecumuleerde vervuiling werd berekend met behulp van input-outputanalyse. De berekeningsmethode verloopt in het kort als volgt 8).

Door middel van de gelijkheid:

$$x = A \cdot x + y \quad (1)$$

waarin: x = vector van produktiewaarden;
 A = matrix van coëfficiënten van intermediaire leveringen;
 y = vector van finale-vraagwaarden,

wordt weergegeven, dat een deel van de productie van goederen en diensten bestemd is voor gebruik (als grondstof of halffabriekaat) in andere productieprocessen, en dat het resterende deel als eindprodukt ter bevrediging van de finale vraag wordt aangewend.

Herschrijven we (1) als volgt:

$$x = (I-A)^{-1} \cdot y \quad (2)$$

dan ligt hiermee vast dat ten behoeve van een finale vraag y , en rekening houdend met het geheel van onderlinge leveringen in de productiefase, een bepaald productiepakket x noodzakelijk is. Met deze productie hangt, bedrijfsklassegewijs, een zekere hoeveelheid milieuverontreiniging samen. Dit kunnen we aangeven door per eenheid productie een vaste hoeveelheid vervuiling te definiëren (te noemen de primaire vervuilingcoëfficiënt):

$$v = V \cdot x \quad (3)$$

waarin: v = vector van fysieke hoeveelheden van de onderscheiden vuilsoorten, per bedrijfsklasse;

V = matrix van primaire vervuilingcoëfficiënten per bedrijfsklasse en per vuilsoort;

x = vector van, monetaire, produktiewaarden per bedrijfsklasse.

Combinatie van (2) en (3) geeft:

$$v = V \cdot x = V \cdot (I-A)^{-1} \cdot y \quad (4)$$

waarin $V \cdot (I-A)^{-1}$ staat voor de matrix van *gecumuleerde* vervuilingcoëfficiënten, dat wil zeggen, voor de onderscheiden bedrijfsklassen en vuilsoorten, de hoeveelheid verontreiniging *per eenheid finale vraag*, ofte wel de hoeveelheid vervuiling, ontstaan bij de productie ten behoeve van een eenheid finale vraag in elk van de productiefasen.

Voordat met behulp van dit materiaal een vervuilingbalans kan worden opgesteld, dienen nog een tweetal veronderstellingen te worden gemaakt. Nederland onderhoudt met vele landen handelsrelaties. In de eerste plaats is het ondoenlijk om voor elk van deze landen aparte input-outputtabellen te achterhalen (zo deze al bestaan). We veronderstellen daarom voor deze landen eenzelfde, in de onderlinge-leveringenmatrix A tot uiting komende, technische produktiestructuur als in Nederland.

Deze veronderstelling is wellicht minder rigide dan ze lijkt. Immers, de door Nederland geïmporteerde grondstoffen worden voor een belangrijk deel betrokken van derde-wereldlanden. Aangezien bij winning van grondstoffen slechts van één „productiefase” sprake is, is de onderlinge-leveringenstructuur hier niet relevant. Import van half- en eindprodukten vindt — hoewel in afnemende mate — nog steeds voor het grootste deel plaats vanuit de ontwikkelde, westerse landen. Ten aanzien van deze landen mogen wij stellen dat zij, tot op zekere hoogte, eenzelfde technologisch hoogontwikkelde produktiestructuur bezitten als Nederland.

Een tweede veronderstelling die we moeten maken, geldt de vervuilingstructuur. Het is eveneens praktisch onuitvoerbaar voor alle Nederlandse handelspartners gegevens omtrent milieuverontreiniging als gevolg van productie van goederen en diensten te verzamelen, zodat we ook hier veronderstellen dat deze gelijk is aan die in Nederland; voor alle landen gelden derhalve dezelfde primaire vervuilingcoëfficiënten.

De eerste en de tweede veronderstelling te zamen betekenen, dat we eveneens veronderstellen dat de vervuiling *per eenheid finale vraag* (de gecumuleerde coëfficiënt) in de andere landen gelijk is aan die in Nederland.

6) Instituut voor Milieuvraagstukken van de VU, *Milieuverontreiniging en produktiestructuur in Nederland*, deel 1 en 2, Amsterdam, 1978.

7) Het Centraal Bureau voor de Statistiek heeft in haar serie Statistische Onderzoekingen een rapport, getiteld *Waterverontreiniging in relatie tot productie en bestedingen 1969* uitgebracht (Staatsuitgeverij, 's-Gravenhage, blz. 77), waarin elementen van een vervuilingbalans zijn geformuleerd. Het rapport bevat een uitgebreide methodologische verkenning rond dit onderwerp.

8) Zie voor een uitgebreidere behandeling: Instituut voor Milieuvraagstukken, op. cit., deel I, hoofdstuk II.

Aan de exportzijde van de vervuilingbalans die voor elk van de te onderscheiden vuilsoorten apart wordt opgesteld, komt de hoeveelheid vervuiling te staan die in Nederland werd veroorzaakt ten behoeve van de export van goederen en diensten. Deze hoeveelheid wordt als volgt berekend (voor vuilsoort i);

$$V_i (I-A)^{-1} \cdot \text{Exp.} \quad (1a)$$

Daar de export van goederen en diensten deel uitmaakt van de finale vraag dienen we deze met de betreffende gecumuleerde vervuilingcoëfficiënten te vermenigvuldigen om de juiste hoeveelheid vervuiling te krijgen. De export wordt exclusief doorvoer opgenomen, omdat dit deel binnenlands geen vervuiling veroorzaakt 9).

Import

De vervuiling aan de importzijde van de balans wordt in twee delen gesplitst:

- de vervuiling als gevolg van de voortbrenging van buitenlandse produkten die in het Nederlandse productieproces worden gebruikt;
- idem, maar nu ten behoeve van de Nederlandse finale vraag.

Ad a. Deze hoeveelheid wordt berekend met (voor vuilsoort i);

$$V_i [(I-A-M)^{-1} - (I-A)^{-1}] [y - \text{Exp.}] \quad (2a)$$

Ten behoeve van de berekening van deze vervuilingshoeveelheid simuleren we de situatie waarin Nederland zelf deze import produceert. Dan zou echter voor deze productie weer import nodig zijn, waarvan weer wordt verondersteld dat ze binnenlands wordt voortgebracht, enz. Met dit cumulatieve effect op de productie wordt rekening gehouden door de importcoëfficiëntenmatrix M op te nemen in de Leontiefmatrix: $(I-A-M)^{-1}$. De vervuilingshoeveelheid wordt dan berekend door de totale (gecumuleerde) hoeveelheid die wordt geëmitteerd, wanneer Nederland zelf zijn importgoederen zou voortbrengen ($V_i (I-A-M)^{-1} \cdot (y - \text{Exp.})$), te verminderen met de werkelijk geëmitteerde hoeveelheid ($V_i (I-A)^{-1} (y - \text{Exp.})$).

Ad b. Hier wordt eenzelfde simulatie verondersteld: Nederland produceert zelf de ingevoerde finale produkten. Ook hier treedt dan het bovengenoemde cumulatieve effect op de productie op, zodat de juiste berekeningswijze is:

$$V_i (I-A-M)^{-1} \cdot \text{Imp} \quad (3a)$$

waarin: Imp = import van goederen en diensten t.b.v. finale-vraagactiviteiten, exclusief export (exclusief doorvoer).

Balanssaldo

Het saldo van de vervuilingbalans is dus (1) - (2) - (3) (voor vuilsoort i); in formule:

$$V_i (I-A)^{-1} \cdot \text{Exp} - \{V_i [(I-A-M)^{-1} - (I-A)^{-1}] [y - \text{Exp.}] + V_i (I-A-M)^{-1} \cdot \text{Imp}\}$$

Een positief saldo houdt in, dat de met Nederlandse export samenhangende vervuiling de met import samenhangende vervuiling overtreft, zodat, per saldo Nederland het eigen milieu vervuult ten behoeve van zijn handelspartners. Bij een negatief saldo wentelt Nederland vervuiling af op zijn handelspartners. In zo'n situatie kunnen we stellen dat Nederland „vervuiling exporteert”.

Resultaten

De nu volgende resultaten geven de vervuilingbalansen weer, die zijn opgesteld voor dertig vuilsoorten, voor het jaar 1973. Het is ondoenlijk hier alle resultaten te geven. We beperken ons daarbij tot het volgende: we vermelden de balansen van 1. de vier belangrijkste vervuilingindicatoren; 2. de vuilsoorten waarvan het balanssaldo negatief is; en 3. de vuilsoorten waarvan het saldo in verhouding tot de totaal in Nederland geëmitteerde hoeveelheid relatief belangrijk is (zie tabel 1).

Ad 1. Getracht is voor vier groepen van vuilsoorten, te weten de luchtverontreinigende stoffen, de waterverontreinigende stoffen, de groep van de zware metalen en de groep van het chemische afval, per groep één indicator te formuleren. Bij de waterverontreinigende stoffen is als noemer het aantal inwoner-equivalenten voorhanden (IE); de andere drie aggregaties leidden tot respectievelijk: de eenheid van luchtverontreiniging (luvo E), de zware metalen eenheid (ZME) en, voor chemisch afval, de gewichtshoeveelheid afval in tonnen 10).

Ad 2. Voor verreweg de meeste vuilsoorten blijkt de vervuilingbalans een positief saldo te vertonen („import” overtreft de „export”), een ongunstige situatie derhalve. De stoffen waarvoor het saldo negatief is worden hier gegeven.

Ad 3. Voor een achttal stoffen geldt dat het positieve saldo, dus de nettovervuiling ten behoeve van het buitenland, meer dan een kwart bedraagt van de totale emissie van deze stoffen in Nederland (oplopend tot 45% bij de balans van procesemissies van stikstof en/of zwavelhoudende koolwaterstoffen (KW (N/S) proces). Deze percentages illustreren beter de omvang van het behandelde verschijnsel dan de absolute waarden van de diverse saldi.

Tabel 1. De vervuilingbalans voor enige vuilsoorten, in tonnen, 1973

	Vervuiling t.b.v. de export	Vervuiling t.b.v. de import	Saldo	Saldo als % van totale emissie in Nederland
Luvo E totaal	25.831	18.228	7.603	17
Luvo E brandstof	6.621	3.905	2.716	25
Luvo E proces	16.610	12.464	4.146	15
IE industrieel	11.206	8.623	2.583	14
ZME	119	118	1	1
Chem. afval	668.680	542.770	125.910	14
Aromaten proces	6.219	6.226	-7	-
Stof. anorg. proces	5.469	8.407	-2.938	22
F proces	1.628	1.982	-354	13
CO proces	163.740	211.122	-47.382	23
NOx proces	24.948	16.403	8.545	32
Onverzadigde KW proces	10.678	6.029	4.648	40
Verzadigde KW proces	86.164	32.395	53.769	36
KW (N/S) proces	511	262	248	45
Hg proces	6,2	3,7	2,5	36
Anorg. verbind. proces	11.689	6.728	4.961	39
SO ₂ brandstof	303.940	155.877	148.060	32

Toelichting. De toevoeging *brandstof* betekent emissie als gevolg van brandstofgebruik; de toevoeging *proces* duidt de overige, bij industriële processen vrijkomende stoffen aan: KW = koolwaterstoffen.

Van de dertig vervuilingbalansen blijken er vier een negatief saldo te hebben (de „gunstige” balansen derhalve). Bij deze balansen valt het volgende op te merken. De balans voor „aromaten proces” is bij benadering in evenwicht. Wanneer we kijken naar de bijdrage aan de balans per bedrijfsklasse, dan valt op, dat de balans voor „stof. anorg. proces” wordt gedomineerd door twee bedrijfsklassen: de hout- en meubelindustrie 11) en de bouwrijverheid. Uit

9) We zien in dit artikel af van vervuiling welke ontstaat als gevolg van goederentransport.

10) Zie voor deze aggregaties: Instituut voor Milieuvraagstukken, op. cit., deel 1, blz. 39 e.v.

11) Bedrijfsklassen zijn hier gedefinieerd zoals in de Standaard Bedrijfs Indeling van het CBS: hout- en meubelindustrie: SBI no. 250; bouwrijverheid: 510/20.

import- en exportcijfers 12) blijkt, dat deze bedrijfsklassen een groot handelsbalanstekort vertonen. Dit samengenomen met relatief hoge (voor bouwnijverheid zelfs de hoogste van de beschouwde bedrijfsklassen) vervuilingcoëfficiënten, levert dermate grote, negatieve bijdragen aan de vervuilingbalans op (vervuiling, samenhangend met import) dat het saldo negatief uitvalt.

Bij de „F proces“-balans is eveneens de bouwnijverheid dominant, terwijl bij de „CO proces“-balans naast de bouwnijverheid ook de metaalproductenindustrie, de machinebouw, de elektrotechnische industrie en de auto-industrie 13) een belangrijke bijdrage leveren aan het negatieve saldo. Wanneer we de („ongunstige“) balansen met een positief saldo bedrijfsgewijs bekijken, dan blijkt het merendeel van de bedrijfsklassen evenwel een negatief saldo te hebben.

Het betrekkelijk kleine aantal positief „scorende“ bedrijfsklassen draagt echter dermate aanzienlijk bij aan het totaal dat het uiteindelijke saldo toch positief uitvalt. Bezien we de „individuele“ saldi nauwkeuriger, dan blijkt met name de chemische basisindustrie 14) voor deze positieve bijdrage verantwoordelijk te zijn. De dominantie van deze bedrijfsklasse wordt duidelijk aangetoond, wanneer we voor de in tabel 1 genoemde vuilsoorten de balanssaldi ervan vergelijken met de saldi van de totale productieve sector (zie tabel 2). De dominantie van deze bedrijfsklasse in dit opzicht blijkt te meer wanneer we nogmaals de vervuilingbalansen opstellen, maar nu met weglating van de chemische basisnijverheid.

Tabel 2. Aandeel chemische basisnijverheid in het totale balanssaldo in tonnen, 1973

	Saldo totaal	Saldo chemische basisnijverheid a)
Luvo E totaal	7.603	8.576*
Luvo E brandstof	2.716	1.456
Luvo E proces	4.146	6.876*
IE industrieel	2.583	2.890*
ZME	1	43*
Chem. afval	125.900	282.400*
Aromaten proces	-7	1.288
Stof. anorg. proces	-2.938	738
F proces	-354	426
CO proces	-47.382	20.124
NOx proces	8.545	19.305*
Onverzadigde KW proces	4.648	9.283*
Verzadigde KW proces	53.769	6.848
KW(N/S) proces	248	404*
Hg proces	2,5	4,9*
Anorg. verbind. proces	4.961	10.012*
SO ₂ brandstof	148.060	112.000

a) Voor de met * gemerkte vuilsoorten is het (positieve) saldo van de chemische basisnijverheid groter dan het totale (positieve) balanssaldo.

De berekening *inclusief* chemische basisnijverheid levert 4 negatieve en 26 positieve saldi op. De berekening *exclusief* deze bedrijfsklasse leidt tot 24 negatieve en 6 positieve saldi, waarmee is aangetoond dat de chemische basisnijverheid in hoge mate dit beeld bepaalt. Deze uitzonderlijke positie wordt nog eens extra geïllustreerd wanneer we deze exercitie voor elk van de andere bedrijfsklassen herhalen. Alleen de bedrijfsklassen aardolieraffinage/cokes en de basismetallindustrie 15) hebben een zodanige invloed, dat weglating van de bedrijfsklassen het saldo van slechts twee balansen van teken doet veranderen 16).

Zoals al vermeld verandert het balanssaldo voor de vier belangrijkste vervuilingindicatoren (Luvo E, IE, ZME, chem. afval in tonnen) van teken, wanneer we de berekening uitvoeren exclusief de chemische basisnijverheid. De oorspronkelijk positieve saldi worden negatief, wat inhoudt dat, afgezien van deze bedrijfsklasse, Nederland een niet onbelangrijk deel van de milieuvervuiling afwentelt op zijn handelspartners. Het saldo van de handelsbalans is evenwel *positief*, wat met het hierboven geconstateerde in tegenspraak lijkt.

Een nadere analyse van het tot stand komen van de vervuilingbalanssaldi (exclusief chemische basisnijverheid) kan hier echter inzicht verschaffen. Aggregeren we de han-

delsbalans naar drie sectoren, dan blijkt het positieve totale saldo te zijn opgebouwd uit negatieve saldi voor de primaire en de secundaire sector (ruwweg: landbouw en industrie) en een, groter, positief saldo voor de tertiaire sector. Nu is gebleken 17) dat bedrijfsklassen, behorende tot de tertiaire sector in het algemeen veel lagere vervuilingcoëfficiënten hebben dan bedrijfsklassen uit de primaire en de secundaire sector, zodat de per saldo goederen en diensten exporterende bedrijfsklassen toch minder vervuiling „importeren“ dan de per saldo importerende bedrijfsklassen aan vervuiling „exporteren“, ondanks een per saldo positieve handelsbalans. Echter, de chemische basisindustrie, waarbij een belangrijke export samengaat met zeer hoge emissiecoëfficiënten, verandert dit beeld dermate dat over de hele linie genomen feitelijk het tegengestelde het geval is.

Slotopmerkingen

Hierboven is gebleken, dat het Nederlandse milieu ten behoeve van het buitenland (export) een hoeveelheid verontreiniging te verwerken krijgt, die als gevolg van de samenstelling van het Nederlandse import- en exportpakket, meer is dan de hoeveelheid verontreiniging die het „buitenlandse milieu“ te verwerken krijgt t.b.v. de vraag naar goederen door Nederland. Tevens werd geconstateerd dat met name de chemische basisnijverheid daarvan de veroorzaker is. Het lijkt ons dat deze situatie als ongewenst moet worden beschouwd. Het probleem wordt klemmender wanneer we ons realiseren dat ook zonder deze extra hoeveelheid vervuiling de grenzen van de draagkracht van het milieu in het hooggeïndustrialiseerde en dichtbevolkte Nederland dicht genaderd worden. Het lijkt dan ook geboden te streven naar een situatie waarin de diverse vervuilingbalansen meer in evenwicht zijn.

Daarbij doet zich echter de vraag voor of de situatie zoals die nu bestaat niet onvermijdbaar is. Immers, gezien de structuur van de economische bedrijvigheid in Nederland en gezien andere overwegingen van uiteenlopende aard, is het irreal te veronderstellen dat de chemische basisnijverheid binnen afzienbare tijd zou kunnen worden afgebouwd. We worden hier geconfronteerd met een van de in de inleiding omschreven spanningen die kunnen optreden m.b.t. continuïteits- en selectiviteitsdoelstellingen. Nederland heeft in de chemische basisindustrie een belangrijke bron van inkomsten, maar moet daarvoor wel met een extra hoeveelheid verontreiniging „betalen“.

Het is duidelijk dat slechts een allesomvattende op structurele maatregelen gerichte vorm van industriepolitiek waarin naast inkomens- en werkgelegenheidsproblemen de maatschappelijke „facetten“, waaronder milieubehoud, een gelijkwaardige plaats krijgen, op de lange termijn enige kans van slagen biedt. Aan een dergelijk beleid staan onderzoeken ten dienste die de economisch-structurele mogelijkheden van selectieve groei beproeven. Bij dergelijke onderzoeken zouden in evenwicht verkerende vervuilingbalansen als randvoorwaarden kunnen worden meegenomen.

J. B. Vos

12) Niet in detail te publiceren vanwege redenen van geheimhouding.

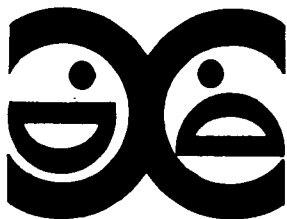
13) Respectievelijk: SBI no. 510/20, 340, 350, 360 en 371/2/3.

14) SBI no. 292/3/4, 300.

15) SBI no. 280 en 331/2/3/4.

16) We zien daarbij af van de balans van ZME, die immers praktisch in evenwicht is.

17) Instituut voor Milieuvraagstukken, op. cit., deel I, tabel III.4, blz. 45.

Structuurwet en medezeggenschap

DRS. L. FAASE

Op 20 juni 1978 diende het kabinet bij de SER een adviesaanvraag in „betreffende de samenstelling van toezichthoudende organen van rechtspersonen die een onderneming drijven”. Daarmee staat het vraagstuk van de geformaliseerde medezeggenschap binnen de onderneming opnieuw ter discussie. Nu het wetsontwerp op de ondernemingsraden binnenkort de Eerste Kamer zal passeren, wordt het tijd ook de topstructuur van de onderneming te herijken. De Structuurwet 1971 is immers niet veel meer dan een markant en aanvankelijk overigens sterk overschat baken in de maatschappelijke ontwikkeling. De vraag is echter of die maatschappelijke ontwikkeling voldoende ruimte biedt voor een fundamentele heroriëntatie op de democratisering van de onderneming. In het navolgende zal getracht worden enig inzicht te geven op de elementen die een rol spelen in de discussie rond de herziening van het ondernemingsrecht.

Het SER-advies 1969

De herziening van diverse aspecten van het arbeidsrecht in de tweede helft van de jaren zestig kan worden beschouwd als een directe effectuering van het werk van de commissie-Verdam. Zo zijn door deze commissie belangrijke voorstellen gedaan m.b.t. de Wet op de jaarrekening, het enquêterecht, de ondernemingsraad en de structuur van de vennootschap. Gelet op de SER-adviezen aangaande deze onderwerpen heeft met name het laatste onderwerp nogal wat discussie losgemaakt; het heeft niet minder dan 4 jaar geduurd alvorens de SER haar advies kon publiceren¹⁾. Overigens tot ieders verbazing een unaniem advies (het wonder van Den Haag). Binnen de commissie-Verdam immers leidde het structuurprobleem tot de meest diepgaande meningsverschillen, zodat de commissie zelf een maximaal verdeeld advies uitbracht. Het lijkt geen toeval dat juist na het eind der jaren zestig (crisis in de arbeidsverhoudingen) het besef doorbrak dat juist de onderneming als integratiekader binnen het systeem van arbeidsverhoudingen centraal dient te staan en zo zien we paradoxaal genoeg dat het proces van „ontinstitutionalisering” op meso- en macroniveau, wat betreft het ondernemingsniveau een tegengestelde tendens oproept.

Intussen biedt het SER-advies uit die tijd een aantal nuttige aanknopingspunten die aan actualiteit weinig hebben ingeboet. Zo stelt de Raad vast dat een

drietral ontwikkelingen de noodzaak oproept de organisatie van de voortbrenging aan te passen, nl.:

- de gewijzigde positie van de onderneming in de maatschappij (de vermaatschappelijking);
- de veranderende machtsverhouding binnen de onderneming;
- de omstandigheid dat de betrokken werknemers tot hogere ontwikkeling en tot grotere mondigheid zijn gekomen.

Dat alles betekent dat de onderneming niet meer los kan worden gezien van enerzijds haar gerichtheid op de behoeften van de samenleving (externe oriëntatie) en anderzijds haar gerichtheid op de behoeften van hen die in de onderneming werkzaam zijn (interne oriëntatie). Van Haren²⁾ geeft een goede samenvatting van het advies door vast te stellen dat het een goed beginsel is dat groepen die deel uitmaken van een sociale structuur invloed kunnen uitoefenen op beslissingen die van betekenis zijn voor hun positie en die hun belangen rechtstreeks raken. Daar komt bij dat binnen de onderneming als samenwerkingsverband zowel verschillende belangenposities als verschil van inzicht m.b.t. het gewenste beleid tot een zekere harmonie moeten worden gebracht. Daartoe is o.m. een structuur nodig waarin economische en sociale doeleinden evenwaardig worden samengevat.

Dat was tot dan toe zeker niet het geval: de structuur van de vennootschap

was eenzijdig gericht op het kapitaalbelang hetgeen volgens de kleinste mogelijke meerderheid in de commissie-Verdam voedsel gaf aan het alom gevoelde wantrouwen van de werknemers jegens de ondernemingsleiding. Dit wantrouwen te overwinnen, d.w.z. gestalte te geven aan de onderneming als samenwerkingsorgaan op basis van gespreide en gedeelde verantwoordelijkheid, was één van de basismotieven achter de nieuwe structuurwet. Belangrijke bevoegdheden van de aandeelhoudersvergadering moesten derhalve worden overgeheveld naar de Raad van Commissarissen (RvC), een lichaam dat voor een zekere democratisering zou moeten openstaan. De gekozen leden van de ondernemingsraad (O R) zouden eveneens de bevoegdheid dienen te krijgen kandidaten voor de RvC aan te bevelen. Voorts kan geen benoeming plaatsvinden zonder een verklaring van geen bezwaar van zowel de aandeelhouders als de ondernemingsraad.

Van Haren³⁾ merkt op dat de SER in deze consequent is geweest. De SER volstaat niet alleen met de erkenning van de principiële gelijkwaardigheid van kapitaal en arbeid, men wil deze gelijkwaardigheid ook in de juridische vorm tot uiting brengen. Sanders⁴⁾ spreekt in deze van een stille revolutie. Voor het eerst werd voor de werknemer een plaats ingeruimd in de (juridische) vennootschapstructuur. In de onderneming wordt de Raad van Commissarissen het hoogste orgaan en vindt bovendien de samenstelling van dit orgaan zo plaats dat de Raad het vertrouwen kan genieten van zowel aandeelhouders als werknemers. Daarmee wordt indirect, zo dacht men, ook het vertrouwen in de directie (benoemd immers door de RvC) hersteld. Sanders pleit dan ook niet voor een

1) SER, *Advies inzake de herziening van het ondernemingsrecht*, no. 14, 1969.

2) I.A.C. van Haren, *Onderneming en vennootschap*, *Nederlands Juristenblad*, 16 december 1972, blz. 1196.

3) Op. cit., blz. 1197.

4) P. Sanders, *Het SER-advies — een stille revolutie*, *TVVS*, 1970, no. 2, blz. 37 e.v.

systeem waarbij op basis van wederzijdse afspraken de commissarisposten zouden worden verdeeld tussen OR- en aandeelhoudersbenoemingen. De RvC dient te steunen op het brede draagvlak van beide organen.

De Structuurwet

De Structuurwet heeft de hier besproken nieuwe vorm van medezeggenschap feitelijk gerealiseerd. Of hiervoor een aanpassing van het vennootschapsrecht oude stijl, dan wel een principiële andere vorm van ondernemingsrecht is ontstaan is een vraag die arbeidsjuristen ook in de toekomst nog wel bezig zal houden. Waar het ons om gaat is dat de Structuurwet en de achterliggende SER-filosofie een aantal negatieve ontwikkelingen niet heeft kunnen voorkomen. De verwachtingen waren wellicht ook te hoog gespannen. Van Haren 5) vindt al in de Memorie van Antwoord op het wetsvoorstel aanwijzingen dat het er de minister van Justitie vooral om ging de NV als organisatie van kapitaalverschaffers te handhaven. Het gaat hier uiteraard niet alleen om een discussie rond de juridische formulering, maar ook om de mate waarin aan de SER-filosofie recht zou kunnen worden gedaan. Ernstiger is evenwel Van Haren 6) constatering dat de Structuurwet een mislukking is geworden. Hij noemt hiervoor een viertal redenen, die ik van een kort commentaar zal voorzien.

• De lange aanlooptijd. De wet gaf ondernemingen een aanpassingsperiode van drie jaar. Gelet op het feit dat leden van de RvC na 4 jaar herbenoembaar zijn, zijn in veel ondernemingen pas na zes of zeven jaar de eerste zogenoemde structuur- of vertrouwenscommissarissen benoemd. Hieruit vloeit overigens voort dat van werkgeverszijde gemakkelijk bezwaar kan worden gemaakt tegen hernieuwde herziening van de structuurwet. Met de huidige wet is immers nauwelijks ervaring opgedaan. Het ligt echter ook voor de hand dit argument niet al te serieus te nemen, net zomin als de, in de SER-adviesaanvraag 1978, aangekondigde, resultaten van wetenschappelijk onderzoek welke rond de jaarwisseling beschikbaar komen, ons veel kunnen helpen bij de beantwoording van principiële vragen.

• De geringe bereidheid van aandeelhouders zich loyaal op te stellen. In die gevallen waarbij het aandelenkapitaal (b.v. door middel van prioriteitsaandelen) in handen was van een kleine groep aandeelhouders bleek veelal weinig bereidheid de bestaande machtsverhoudin-

gen te veranderen. In een enkel geval leidde dit tot liquidatie van de NV en een vlucht in een andere juridische structuur. Hoewel dergelijke uitzonderingen niet maatgevend zijn, kan worden gesteld dat de nogal innige relatie tussen deze groepen van aandeelhouders en de zittende commissarissen niet direct de feitelijke mogelijkheid opende voor meer zeggenschap van de werknemers. Over het geheel genomen zullen dan ook de conclusies van Vinke 7) nog steeds gelden. Deze toonde o.m. aan dat in besturen en RvC's van de vennootschappen tal van persoonlijke vervlechtingen voorkomen, dat een behoorlijke vorm van sociale controle op het bestuur van de onderneming ontbrak en dat de vennootschapsstructuur werd gekenmerkt door sterke oligarchische tendenzen. Illustratief is ook dat slechts weinig ondernemingen die *niet* onder de Structuurwet vallen, besloten toch de wet te volgen. De wet (naar intentie een minimumvoorziening) wordt als het maximaal mogelijke uitgelegd en alleen toegepast daar waar dat ook dwingend is opgelegd. De invloed van de OR is niet zelden minimaal geweest en heeft zich veelal beperkt tot de benoemingsprocedure van een enkele vertrouwenscommissaris.

• De animo van de vakbeweging om de Structuurwet te controleren was gering. De Structuurwet bood weliswaar nieuwe mogelijkheden, maar de afstand tot het meest wenselijke model van democratisering is nog steeds tamelijk groot. En zolang opgaat dat het onse medezeggenschap staat tegenover een ruim overwicht aan medeverantwoordelijkheid, blijft de vakbeweging sceptisch gestemd. Het is goed er nog eens op te wijzen dat de RvC een intern ondernemingsinstituut is naast en tegenover de OR, en dat derhalve de vakbeweging als buitenstaander weinig „commitment” met de RvC kan aangaan. Daar komt bij dat hier en daar de mening heeft postgevat dat de RvC plaats zal moeten maken voor de OR als hoogste orgaan in de onderneming. De houding van de vakbeweging zal echter ook alles te maken hebben met de volgende overweging.

• De mogelijkheid van de vertrouwenscommissaris om zijn taak waar te maken is klein. De Structuurwet legt aan de totale RvC de taak op zich te richten naar het belang van de vennootschap en de met haar verbonden onderneming. De RvC en ieder lid individueel is dus formeel gehouden het algemeen belang van de onderneming te dienen. De positie van de vertrouwenscommissaris is dan ook niet duidelijk: „verwacht mag worden dat door zijn deelname aan het werk van de Raad het sociale beleid evenwichtig in

het totale ondernemingsbeleid zal worden geïntegreerd” 8). Een eis die men overigens aan de totale RvC zou moeten stellen, maar bovendien een eis die, wat betreft de invloed van de vertrouwenscommissaris, niet controleerbaar is. De RvC treedt naar buiten op als een „homogeen team”, besluitvormingsprocessen worden niet kenbaar gemaakt.

De Structuurwet heeft dus weinig structuur gebracht in de positie van de vertrouwenscommissaris. Brussel stelt het aldus: „gezien vanuit het streven naar verdergaande democratisering bezet hij een voorpost. En dat is nu eenmaal een kwetsbare positie”. Het lijkt bovendien een positie vol rolconflicten. Niet de totale RvC, doch een enkel lid van de Raad wordt geacht het vertrouwen van de werknemers te hebben. Hij is in feite een commissaris met een achterban, maar kent geen formele verantwoordelijkheid t.o.v. die achterban. Het is integendeel voor hem niet altijd makkelijk een enigszins vruchtbare relatie met de OR op te bouwen. Niet de structuur maar de rolopvatting en persoonlijkheid van de vertrouwenscommissaris geven de doorslag. Negatief geformuleerd kan dat betekenen dat de vertrouwenscommissaris „verdwijnt” in de oligarchische structuur en op zijn hoogst een dubbelzinnige rol speelt. Positief kan het betekenen dat de vertrouwenscommissaris (informeel) een bemiddelende rol tussen RvC en OR speelt en als het ware de communicatie tussen beide organen en tussen OR en ondernemingsleiding openhoudt. Hij kan de OR dichter bij de besluitvorming betrekken en uit het betrekkelijke isolement halen, een isolement dat met name zou kunnen ontstaan nu de OR-nieuwe stijl zelfstandiger gaat opereren. T.a.v. de vertrouwenscommissaris moet echter worden gevreesd dat deze zelf te vaak in een isolement werkt. Persoonlijke kwaliteiten alleen zijn niet voldoende om een brugfunctie tussen OR en RvC te vervullen.

We kunnen dit aanvullen met de woorden van Spit: „De FNV kan met dit systeem niet uit de voeten. Het coöptatiesysteem en de restrictieve gronden voor het maken van bezwaar staan o.i. de totstandkoming van een reële vertrouwensrelatie en een behoorlijke communi-

5) I.A.C. van Haren, op. cit., blz. 1203.

6) Inleiding van Van Haren op een door mij bijgewoonde CNV-studieconferentie.

7) P. Vinke, *De maatschappelijke plaats en herkomst der directieuren en commissarissen van de open en daarmee vergelijkbare besloten naamloze vennootschappen*, Leiden, 1961.

8) P. Brussel, in de brochure: *Overlegorgaan vertrouwenscommissarissen*.

Met ESB een beter economisch-politiek inzicht

catie tussen OR en de RvC in de weg" 9). De benoeming van Lanser tot commissaris van Smit Internationale NV is dan ook een duidelijk bewijs van het onvermogen van de OR om werkelijk invloed uit te oefenen op de samenstelling van de RvC. Het feit ook dat noch Lanser, noch de RvC van Smit de bescheidenheid hebben kunnen opbrengen tijdig terug te treden, bewijst ook dat van de oorspronkelijke filosofie achter de Structuurwet weinig is overgebleven.

De adviesaanvraag 1978

Het lijkt er niet op dat „het wonder van Den Haag” — het unanieme SER-advies van 1969 — zich (hopelijk binnenkort) zal herhalen. Om dit te illustreren kan het SER-advies dienen dat is uitgebracht over de vijfde richtlijn van de Raad van Ministers van de EG betreffende de structuur van NV's. Dit advies is 18 augustus 1978 door de SER behandeld. Ondanks het feit dat men het wel eens kon worden over de gelijkwaardige invloed van kapitaal en arbeid op het ondernemingsgebeuren, kon men elkaar niet vinden op de vraag welke invloed werknemers op de samenstelling van de RvC (van NV's met meer dan 500 werknemers) zouden mogen hebben. Een meerderheid (waaronder de werkgevers) wijst erop dat gelijkwaardigheid al tot uitdrukking komt in de invloed van de OR en in de cao-onderhandelingen. De bepaling in de ontwerp-richtlijn over de rechtstreekse benoeming door de werknemers van ten minste een derde van de commissarissen acht men echter aanvaardbaar; niet echter de pariteitsgedachte die door een minderheid (waaronder de werknemers) naar voren wordt gebracht. De pariteitsgedachte impliceert dat ten minste een gelijk aantal commissarissen wordt benoemd door of op voorstel van werknemers(-vertegenwoordigers) als door de aandeelhouders.

De beide standpunten liggen ogenschijnlijk niet ver uit elkaar maar zijn wel principieel verschillend. De werkgevers zien medezeggenschap vooral als een zaak van de onderneming en minder als een zaak van de vennootschap. Het werknemersstandpunt echter impliceert uiteindelijk dat de huidige vennootschapsstructuur logischerwijze zal moeten worden verdrongen door een juridische structuur die de totale onderneming omvat. Dit lijkt overigens de meest consequente structurering van de pariteitsgedachte.

Deze discussie zal zeker weer een rol moeten spelen bij de beantwoording van de recente adviesaanvraag van het kabinet. Er zijn echter een aantal redenen om aan te nemen dat het kabinet zelf niet al te veel moeite zal hebben met de aanpassing van de Structuurwet. In de adviesaanvraag wordt de Raad gevraagd een oordeel uit te spreken over de vraag of zij het wenselijk acht het huidige wettelijke

stelsel al dan niet gewijzigd te handhaven dan wel dit te vervangen door een nieuw stelsel van directe verkiezingen van de leden van de RvC in dien wege dat aandeelhouders en werknemers ieder een derde van de commissarissen aanwijzen en waarbij vervolgens de aldus aangewezen commissarissen het nog ontbrekende deel aanwijzen. Daarmee is de adviesaanvraag in CDA-termen vervat 10). De FNV heeft echter een identieke opstelling gekozen 11), niet als einddoel, maar als een strategische overgangspositie. De minderheidspositie van de factor arbeid bevrijdt de OR van een al te grote verantwoordelijkheid die het gegeven haar huidige positie in de onderneming niet waar kan maken. Een comfortabele minderheidspositie lijkt derhalve het meest wenselijk.

Arbeiderszelfbestuur, het eindpunt van de ontwikkeling naar democratische verhoudingen in de onderneming, vormt op korte termijn geen haalbare doelstelling. En omdat met name de OR het orgaan is van waaruit het zelfbestuur zal worden nagestreefd, zal men zich t.a.v. de samenstelling van de RvC meer pragmatisch dan principieel opstellen.

Deze rubriek wordt verzorgd door de afdeling Sociaal-Economisch Beleid van de Erasmus Universiteit Rotterdam

Alleen het CNV heeft als principieel uitgangspunt het pariteitsbeginsel aangenomen. Het ligt in de lijn der verwachtingen dat het CNV, op pragmatische gronden het CDA-voorstel zal steunen, te meer omdat de pariteitsgedachte, zij het indirect, in de driemaal-één-derde-verhouding toch tot uitdrukking komt. Het lijkt niet onaannemelijk dat het CNV daarbij zal aandringen op duidelijk gestructureerde relaties van de RvC met OR en het bestuur van de onderneming. Het uiteindelijke CNV-beleid is immers nog steeds gericht op de creatie van een RvC die het karakter heeft van een gemeenschappelijk bestuur. Meer nog dan de samenstelling van de RvC zal haar relatie met de OR het knelpunt vormen van de komende discussie in de SER.

Conclusie

• De structuurwet 1971 heeft in belangrijke mate niet aan haar doel beantwoord. Er is geen structuur geschapen waarin het wantrouwen tegenover de leiding kon worden weggenomen. Integendeel: de OR-nieuwe stijl is in zekere zin de uitkomst van een hernieuwde profilering van de belangtengstellingen. Daarbij komt dat de z.g. vertrouwenscommissaris een onduidelijke en veelal onmogelijke figuur is gebleken.

• De centrale betekenis die aan ondernemingsorganen als OR en RvC wordt

gehecht m.b.t. verdergaande democratisering houdt in dat het bedrijvenwerk een ondergeschikte rol zal blijven spelen. Werkoverleg, waarvan de ontwikkeling een verantwoordelijkheid van de ondernemingsraad kan worden genoemd, verdraagt zich ook slecht met het bedrijvenwerk. De vakbeweging heeft als marktfactor primair een aan de onderneming externe functie, maar zij moet de voorwaarden afdwingen waaronder verdere democratisering mogelijk is. De ontwikkeling in de arbeidsverhoudingen geeft overigens weinig aanleiding om te veronderstellen dat op korte termijn de structuur van de onderneming fundamenteel zal worden herzien, hoe wenselijk dit ook lijkt.

• Medezeggenschap van de werknemers dient zich uit te strekken tot de benoeming van een deel van de RvC. Gelet op het gewicht van de factor arbeid lijkt rechtstreekse benoeming door de OR van een meerderheid of ten minste de helft van het aantal RvC-leden, voor de hand liggend. Ook zou moeten worden gezocht naar de mogelijkheid het algemeen belang in de topstructuur van de onderneming vertegenwoordigd te laten zijn. De aandeelhouders zullen in die situatie een minderheidsstem hebben; en terecht. Aandeelhouders zijn veelal in staat hun belang over verschillende ondernemingen te spreiden. Een reële beloning voor het geïnvesteerde kapitaal dient dan te worden gegarandeerd. Haalbaar lijkt deze gedachte overigens niet, gezien de nogal brede voorkeur voor de driemaal-één-derde-constructie.

• Er moet een open relatie komen tussen OR en RvC. De RvC moet zich tegenover de OR verantwoorden en de OR moet in de gelegenheid worden gesteld zich een oordeel te vormen over het werk van de door haar benoemde leden, al was het alleen maar om op een verantwoorde manier tot herbenoeming te kunnen besluiten 12).

• Juridisch gezien kan aan de medezeggenschap van de werknemer recht worden gedaan door de vennootschapsstructuur op te nemen in de ondernemingsstructuur en door vervanging van het vennootschapsrecht door „ondernemingsrecht”.

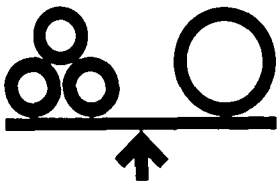
Leo Faase

9) W.J.L. Spit, Medezeggenschap: een kwestie van democratie en humaniteit in de eenheidsorganisatie, in: L.U. de Sitter, *Medezeggenschap in de onderneming*, Nijkerk, 1978, blz. 95.

10) CDA, *Gespreide verantwoordelijkheid. Rapport van een commissie van de wetenschappelijke instituten van KVP, ARP en CHU*, Den Haag, 1978, blz. 107.

11) W.J.L. Spit, op. cit., blz. 95.

12) Zie hiervoor: Mauk Mulder, *De medeverantwoordelijkheid van de commissarissen-raad voor het sociaal-organisatorisch beleid*, in: Th. P. van Hoorn e.s., *Diagnose van/voor beleid*, Deventer, 1978, blz. 23 e.v.

Geldmarktperikelen

DRS. R. KONING*

Van tijd tot tijd, en met name in perioden van valutaire onrust, krijgt het gebeuren op de geldmarkt extra de aandacht op zich gevestigd. Zo hebben zich in de tweede helft van 1978, in samenhang met de crisis rond de dollar en de daaruit voortvloeiende gespannen DM-guldenverhouding, een aantal ontwikkelingen op de geldmarkt voorgedaan, die een nadere toelichting vereisen. In het onderstaande wordt hierop ingegaan, waarbij de autonome en beleidsinvloeden, die op de geldmarkt inwerken, eveneens de revue zullen passeren.

Invloeden op de geldmarkt

In zijn recent verschenen werkje *Beknopte inleiding tot de geldmarkt en het geldmarktbeleid* 1) beschrijft Van Eekelen de geldmarkt als „de markt waarop girale tegoeden bij de centrale bank worden gevraagd en aangeboden zowel tussen de banken onderling als tussen de banken en de monetaire autoriteiten”. Hiermee wordt de geldmarkt in enge zin bedoeld. In ruime zin kan men ook het aantrekken door de banken van deposito's en het geven van kasgeld tot de geldmarkt rekenen.

De omvang van de tegoedpositie van het bankwezen bij De Nederlandsche Bank, op de verkorte balans tot uitdrukking komend in het saldo van de posten „Rekening-courantsaldo's in guldens van banken in Nederland en andere ingezetenen” en „Voorschotten in rekening-courant en beleningen”, geeft dus normaliter de ruimte op de geldmarkt weer. Een netto schuldbalans van de banken bij DNB, welke situatie de laatste jaren meer regel dan uitzondering is, wijst op een krappe geldmarkt. Bewegingen in het saldo van de banken hangen normaliter af van verschuivingen van een drietal andere in de balans van DNB voorkomende grootheden, te weten:

- de „Bankbiljettencirculatie”. Deze post vertoont door de jaren heen een geringe stijging. Als percentage van het nationaal inkomen daalde de circulatie jarenlang gestaag. Sinds 1974 stabiliseert dit percentage zich echter op 7 à 7,5%, met een piek tegen de vakantieperiode en enige kortstondige uitschieters bijvoorbeeld rondom de feestdagen;
- het „Rekening-courantsaldo van 's-Rijks schatkist bij DNB”. Ook dit

saldo vertoont seizoenmatige pieken en dalen, waarbij met name de afdracht van de vennootschapsbelasting in het najaar een sterk verkrappende invloed heeft. Het jaarlijks groeiende excedent van de uitgaven van de Staat boven de ontvangsten heeft in principe een verruimend effect op de geldmarkt;

- de „Goud- en deviezenvoorraad”. Mutaties in deze post komen o.m. voort uit herwaarderingen en valuta-transacties. Deze laatste hebben invloed op de ruimte op de geldmarkt.
- Naast de hier geschetste ruimtebepalende factoren gaat er echter ook een belangrijke invloed op de ruimte en de tariefvorming op de geldmarkt uit van het brede scala aan geldmarktinstrumenten dat de monetaire autoriteiten ter beschikking staat:
- de kasreserveregeling. In geval van een ruime geldmarkt kan DNB een deel van het tegoed van de banken immobiliseren. Het hierbij gehanteerde percentage is variabel;
 - de beroepsregeling. Het gemiddeld toegestane beroep van de banken op DNB over bijvoorbeeld een 13-weekse periode is tot een bepaalde omvang beperkt: het contingent. Voor dit toegestane beroep betalen de banken het normale voorschottarief. Bij overschrijding van het contingent wordt een opslag op het voorschottarief gelegd, welke opslag bij grote overschrijdingen kan worden geverieerd;
 - de speciale beleningen. Dit zijn kortlopende vaste voorschotten (bijvoorbeeld voor 3 weken), die niet voor het contingent worden meegerekend. De banken kunnen, tegen een tevoren

vastgesteld tarief, hierop inschrijven, waarna DNB de toewijzing voor de betreffende periode bekendmaakt;

- swaps. In zijn meest gebruikelijke vorm, namelijk als verruimend instrument, betreft dit de tijdelijke aankoop van dollars door DNB onder beding van wederverkoop. Naast het effect op de geldmarkttruimte dat hiervan uitgaat wordt de geldmarkt ook via de tariefstelling van de swaps beïnvloed;
- de officiële tarieven van DNB. Een verandering van de discontotarieven en het voorschottarief dat aan de banken in rekening wordt gebracht voor hun roodstand heeft in een tekortsituatie een directe invloed op de geldmarktrente.

De ontwikkelingen in 1978

De eerste 8 maanden van het jaar toonde de geldmarkt een rustig verloop. In februari moest DNB met swaps en speciale beleningen tegemoet komen in een tijdelijke krapte op de markt t.g.v. grote betalingen aan de schatkist. Daarna daalden de tarieven op de geldmarkt geleidelijk, zodat DNB in april zelfs de disconto's en het voorschottarief met 1/2% kon verlagen.

Begin juli ontstond enige onrust rondom de positie van de gulden in de slang en stegen de geldmarktstarieven. Om te voorkomen dat bij gelijkblijvende debetarieven rente-arbitrage zou plaatsvinden doordat goedkoop rekening-courant-krediet zou worden opgenomen om onmiddellijk weer voor een hoger tarief als deposito te worden aangeboden (de z.g. „merry-go-round”), zagen de banken zich genoodzaakt een tijdelijke extra opslag op de debetarieven in rekening-courant van 1/2% in te voeren. Eind juli paste ook DNB de disconto's en het voorschottarief met 1/2% aan.

Een dergelijke verhoging van de officiële tarieven werkt zowel door in de debetarieven in rekening-courant, die aan het promessedisconto zijn gekoppeld, als in de depositotarieven, die via de schuldbalans van de banken bij DNB beïnvloed worden door de voorschotten. De marge van de banken werd hierdoor dus niet verruimd en de tijdelijke extra opslag bleef noodzakelijk. Nadat de onrust weer wat was weggeëbd kwam DNB de krappe markt tegemoet met swaps en speciale beleningen zonder dat de tarieven duidelijk daalden.

* De auteur is medewerker van het Economisch Bureau van de Amro Bank te Amsterdam. Het artikel is geschreven à titre personnel.

1) Dr. L.J.J. van Eekelen, *Beknopte inleiding tot de geldmarkt en het geldmarktbeleid*, Delft, 1978, blz. 16.

Kort na Prinsjesdag ontstond er echter opnieuw valutar spanning. De versneling in de val van de dollar leidde tot verdere appreciatie van de DM welke t.o.v. alle andere slangvaluta's zijn interventiepunt bereikte. Steunverkopen van markten door DNB en het seizoenmatig vollopen van de schatkist verkrapten de markt en deden de geldmarkttarieven sterk stijgen. Deze ontwikkeling werd gevolgd door een successievelijke verhoging van het promessedisconto tot 7½% en de tijdelijke opslagen tot 2½%. Op 16 oktober revalueerde de DM en wel met 2% t.o.v. de gulden en de Belgische frank en 4% t.o.v. de andere slangvaluta's, hoewel DNB hierover niet al te enthousiast was i.v.m. de negatieve invloed die hiervan op de inflatie kan uitgaan.

Nadat hierdoor de valutar spanning enigszins was geweken kwam DNB de krappe geldmarkt te hulp met tijdelijke maatregelen zoals swaps, speciale beleningen en een aanzienlijke verhoging (50%) van het contingent, een verruimend gebruik van de beroepsregeling zoals in die mate nog niet eerder had plaatsgevonden. Weliswaar daalden de tarieven op de geldmarkt even, maar tot in december bleef de geldmarktrente zich op een hoog niveau bewegen, waarbij de banken de fluctuaties op de geldmarkt volgden met opeenvolgende verlagingen en verhogingen van hun tijdelijke opslagen.

Bij het uitblijven van een daling van de geldmarkttarieven kan op twee aspecten worden gewezen, te weten enerzijds de aan het systeem van tijdelijke hulpmatregelen inherente onzekerheid en anderzijds het valutar beleid van DNB. Op beide punten wordt in het volgende nader ingegaan.

Onzekerheid

De reeds een half jaar aanhoudende onzekerheid rondom de dollar en het stand komen van een EMS brengt een permanente dreiging van valutar spanningen en daaruit volgende ernstige geldmarkttekorten met zich. Aangezien de banken dientengevolge geen duidelijk inzicht kunnen hebben in de vraag hoe omvangrijk in een bepaalde periode het beroep op DNB zal zijn, maken ze zeker in het begin van een beroepsperiode bescheiden gebruik van het contingent. In plaats daarvan wordt op deposito's geboden, waardoor de rente hoog blijft. Speciale beleningen en swaps kunnen hieraan weinig verhelpen. Gezien hun kortere looptijd t.o.v. de contingentsperiode kan de vraag of en in hoeverre de speciale beleningen en swaps eventueel zullen worden verlengd de onzekerheid tijdens een beroepsperiode niet wegnemen. Het hier beschreven mechanisme van ingebouwde onzekerheid is dan ook een belangrijke reden waarom de geldmarktrente ondanks de markthulp van de kant van DNB na de koers-

aanpassingen binnen de slang toch op een hoog niveau is gebleven.

Het valutar beleid

Het valutagebeuren is in het voorgaande al meermalen ter sprake gekomen. Centraal stond daarbij de aanpassing van de DM-guldenverhouding van 16 oktober. Hoewel daarna de koers van de DM t.o.v. de gulden zich binnen enkele weken weer herstelde tot het niveau van vóór de aanpassing (d.w.z. onder de hoogste koers van 108,70 van vóór 16 oktober), bleef de vrees voor een nieuwe aanpassing in het kader van het EMS of t.g.v. een opnieuw dalende dollar en

stijgende DM bestaan. De indruk bestaat dat DNB met het oog op een eventuele hernieuwde valuta-onrust de rente niet al te zeer heeft willen laten dalen, daar een daling van de Nederlandse rente t.o.v. de Duitse rente de positie van de gulden zou hebben kunnen verzwakken. De tariefstelling van de swaps en de speciale beleningen bleef hoog en het weer terugkopen van markten, die tijdens de valutar crisis waren afgegeven, waardoor de geldmarkt zou worden verruimd, bleef achterwege. Ook dit voorzichtige valutar en geldmarktbeleid van DNB heeft tot gevolg gehad dat de rente hoog bleef.

R. Koning

Prof. Mr. P. Verloren van Themaat (red.): Organisaties en problemen op het gebied van de internationale handel; Organisaties op het gebied van het internationale monetair stelsel en de ontwikkelingsfinanciering; monetair organisaties; Idem: financieringsorganisaties. F. M. C. Asser Instituut: Studies over internationaal economisch recht. Uitgeverijen H. D. Tjeenk Willink en A. W. Sijthoff, 1977, resp. 372 blz., 263 blz. en 210 blz.

De drie hierboven genoemde werken vormen een onderdeel van een groots opgezette uitgave van werken op het gebied van het internationaal economisch recht. In een uitvoerig voorwoord deelt de hoofdredacteur mee dat met deze uitgave wordt beoogd „bij te dragen tot het opvullen van enkele belangrijke lacunes, die de stand van de rechtswetenschap zowel in Nederland als in andere landen vertoont”. Enerzijds gaat het bij deze lacunes om „een door rechtsvergelijking onderbouwde algemene theorie van internationale economische organisatie” en anderzijds „de fundamentele juridische problemen, die bij de ontwikkeling van een nieuwe internationale economische orde” behandeling verdienen. Conform dit onderscheid is de gehele uitgave opgezet. De indeling zorgt wat de omvang van het geheel betreft echter wel voor een zekere onevenwichtigheid.

Deel I omvat zes studies waarvan er één handelt over „De Verenigde Naties en de internationale orde”; vier over „Transcontinentale en subcontinentale regionale organisaties” en tot slot één over „Oceaanregime, milieuproblematiek, voedsel- en bevolkingsvraagstukken”. Met dit alles komen in deel I 29 internationale organisaties en overeenkomsten vergelijkenderwijs aan de orde. Deel II is heel wat bescheidener van opzet; het omvat één geschrift en wel de

„Juridische grondslagen van een nieuwe internationale economische orde”.

Het lag met nadruk in de bedoeling om in deel I de organisaties en overeenkomsten vergelijkenderwijs te behandelen. Om hieraan zo goed mogelijk te voldoen is gekozen voor een „uniform analyseschema”, dat bestaat uit zes onderdelen: 1. een „inleiding” ter introductie tot het onderwerp; 2. de „toepassing uniform analyseschema”; met een historisch-beschrijvende strekking; 3. de „werkingsfeer” van de organisatie of overeenkomst; 4. „institutionele karaktertrekken”; 5. „materieelrechtelijke karaktertrekken” en tot slot 6. „de verhouding tot andere internationale organisaties”.

Wat de deelstudies betreft, die hier aan de orde zijn, kan worden gezegd dat het schema vrij nauwkeurig is gevolgd, hetgeen de kwaliteit van het geheel zeer positief beïnvloedt.

Uit dit alles is wel duidelijk dat het wat de opzet van de serie betreft om een grootse onderneming gaat, welke slechts tot een goed eind kan worden gebracht met samenwerking van velen. Voor de opzet van het geheel werd een projectgroep ingesteld met als hoofd de Utrechtse hoogleraar Verloren van Themaat. Voorts verleende een viertal economische adviseurs, waaronder Prof. Tinbergen, zijn medewerking. De Europa-Instituten van de Leidse en de Utrechtse universiteit

verleenden assistentie, alsmede nog een aantal andere personen en instellingen. Een lange lijst van auteurs schreef de diverse hoofdstukken.

Deel I.2 bevat de besprekingen van zeven internationale organisaties en overeenkomsten. Daarbij komt op de eerste plaats uitgebreid, informatief en beschouwend de General Agreement on Tariffs and Trade aan de orde (Mr. D.C. Meerburg), gevolgd door een beschouwing over „technische handelsbelemmeringen”, waaronder worden verstaan de belemmeringen, die het gevolg zijn van verschillen tussen nationale wettelijke en bestuursrechtelijke bepalingen, betreffende het op de markt brengen of het gebruiken van produkten, welke voor de exportprodukten een aanpassing gedurende het produktieproces noodzakelijk maken (Mr. Drs. P.J. Slot). Hierna volgt een hoofdstuk „Grondstoffenovereenkomsten” (Dr. W.H. Vermeulen), met een bijzondere aandacht voor de regelingen met betrekking tot tin, koffie, cacao, suiker en tarwe. De „Organisation of Petroleum Exporting Countries” (OPEC) vult het vierde hoofdstuk (Prof. Mr. P. Verloren van Themaat), met direct daarna volgend een bespreking van „het internationale energie-agentschap” (Mr. R. Barents). Het sluitstuk van deel I.2 wordt gevormd door twee bijdragen van Mr. F.P.J.N. van Rijn, die

achtereenvolgens betrekking hebben op „internationale kartelen”, „multinationale ondernemingen”.

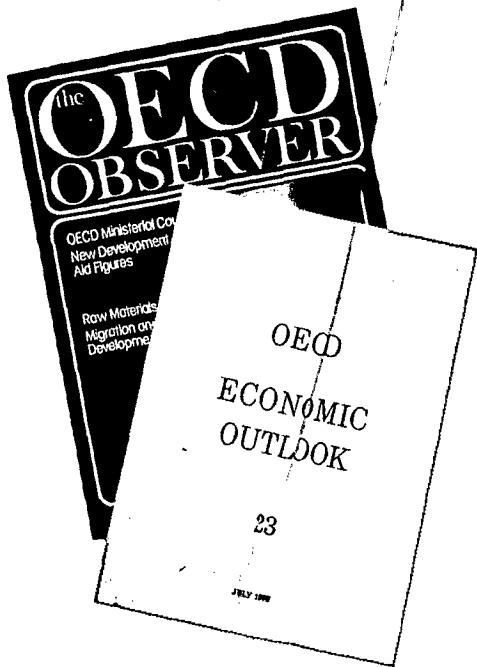
Deel I.3a over de „Monetaire organisaties” is geheel gegeven door Mr. R. Barents. Na een inleiding komt hierin uitvoerig het internationale Monetair Fonds aan de orde (ongeveer de helft van het boek is aan het IMF gewijd). Hierna volgt een bespreking van de „regionale monetair organisaties in West-Europa”, waarbij de aandacht naar de betalingsovereenkomsten van vlak na de Tweede Wereldoorlog, de Europese Monetair Overeenkomsten gaat. Het is opvallend dat hierbij het Europees Fonds voor Monetair Samenwerking buiten beschouwing is gebleven. Het vierde hoofdstuk van dit deel is gewijd aan „Het financiële Steunfonds van de OESO”, dat op 9 april 1975 tot stand kwam en het sluitstuk van het geheel is een korteschouwing over „De Bank voor Internationale Betalingen”.

Deel I.3b over „financieringsorganisaties” is andermaal een coproductie, die wordt ingeleid met een uitgebreide beschouwing over de Wereldbank, waarna een hoofdstuk volgt over de regionale ontwikkelingsbanken. Beide bijdragen zijn verzorgd door Mr. R. Barents. Het United Nations Development Programme (UNDP) is belicht door Drs. P.J. Kuiper en wordt gevolgd door een korte

bespreking van ontwikkelingsmaatschappijen van Prof. Mr. M. Bos.

Het is waarschijnlijk onnodig te zeggen dat in de werken een schat aan informatie is bijeengebracht, die tot nu toe slechts verspreid beschikbaar was. Voorts is deze informatie zeer systematisch gerangschikt en vanuit juridisch gezichtspunt gewikt en gewogen. Dat laatste geschiedde doorgaans op zo'n wijze dat het een en ander — dat is althans de indruk, die wij tijdens het lezen in sterke mate hebben gekregen — niet alleen de jurist tot lering strekt. Het geheel is immers zo gevarieerd en uitgebreid, dat hoogstens slechts enkele hoofdstukken voor de lezer een reeds bekend terrein vormen. Dat geldt ook voor de recensent die daarmee in een ambivalente positie verkeert. Hij kan bij onderdelen, waarvan hij enigszins op de hoogte is enkele kritische kanttekeningen maken. Noodzakelijkerwijs moeten die bij de rest van het werk dan achterwege blijven. Zo'n recensie is niet erg aanbevelenswaardig. Daarom is het wellicht beter om in een algemene bespreking als deze af te zien van kritisch commentaar. Na voorgaande opsomming van behandelde onderwerpen is het immers al wel duidelijk dat aan deze studies het predicaat „zeer aanbevolen voor de geïnteresseerde lezer” zonder meer kan worden toegekend.

C. J. Rijnvos

the OECD
economic
outlook

and

the OECD
economic
surveys

OESO/OECD

Each July and December the OECD ECONOMIC OUTLOOK surveys the latest economic developments in the OECD area and, by means of an integrated set of quantitative forecasts, assesses future prospects.

Each issue: f 17,60. Subscription: f 33,00

Coverage of the most important problems dealt with by OECD; facts and recommended solutions in such areas as economic growth, employment and unemployment, energy, multinational enterprises, financial markets, the environment, science and technology, aid to and trade with the developing world.

Regular Features Include:

O Highlights of the OECD Economic Outlook

O Comparative Statistical Data on OECD countries (Europe, North America, Japan, Australia and New Zealand).

Each issue: f 3,30. Subscription: f 16,50

Een catalogus is op aanvraag gratis verkrijgbaar. Prijswijzigingen voorbehouden.

Staatsuitgeverij, Postbus 20014, 2500 EA 's-Gravenhage. tel. (070) 62 45 51, toestel 139 of 126.

STAATSUITGEVERIJ

PROVINCIALE WATERSTAAT ZUID-HOLLAND

PROVINCIEHUIS 'S-GRAVENHAGE KONINGSKADE 2 TEL. 070-264111

Bij de afdeling Provinciale Eigendommen aan een

financieel medewerker

worden geplaatst.

De gedachten gaan uit naar iemand in de leeftijd van 35 tot 45 jaar, die in het bezit is van het diploma S.P.D. I + of van een gelijkwaardige opleiding.

Deze medewerker zal worden belast met de volgende taken:

- het opstellen van de begroting en de meerjarenramingen voor de provinciale waterstaat en provinciale planologische dienst;
- het deelnemen aan besprekingen over de begroting en de meerjarenramingen;
- het opstellen van voorstellen aan gedeputeerde staten tot wijziging van de begroting voor het lopende en komende jaar;
- het beoordelen en, zo nodig, van committé voorstellen, van diverse stukken op financieel terrein.

Voor het vervullen van deze functie zijn goede intellectuele eigenschappen en ruime ervaring op financieel-administratief gebied vereist.

Het salaris is afhankelijk van ervaring en zal liggen tussen f 2941,— en f 4335,— per maand.

Sollicitaties kunnen binnen 14 dagen worden gericht aan de directeur-hoofdingenieur van de Provinciale Waterstaat, Koningskade 1-2 te 's-Gravenhage.

Op de enveloppe en op de sollicitatiebrief gelieve men te vermelden CAPZ 683/ESB.

De Nederlandsche Bank NV

te Amsterdam vraagt een

econometrist (mnl./vrl.)

voor de sectie wetenschappelijk en economisch onderzoek van haar Studiedienst.

Deze sectie houdt zich in hoofdzaak bezig met onderzoek van de monetaire sector en toegepast econometrisch onderzoek. In samenhang hiermede wordt aandacht geschonken aan de methoden van de econometrie en het ontwikkelen van schattingsprogramma's.

Vereisten:

- doctoraal examen econometrie of economie met kwantitatieve specialisatie
- belangstelling voor monetaire theorie en kennis van nieuwe ontwikkelingen in de literatuur op dit terrein
- vermogen om uitkomsten van een onderzoek schriftelijk vast te leggen
- leeftijd niet hoger dan circa 35 jaar.

Onderzoekervaring opgedaan op een universiteit of onderzoekinstelling strekt tot aanbeveling.

Schriftelijke sollicitatie, onder opgave van leeftijd, opleiding, ervaring, enz. te richten aan de afdeling Personeelzaken-uitvoering van De Nederlandsche Bank N.V., Postbus 98, 1000 AB Amsterdam.

